

DVA STOLJEĆA VELIKOSRPSKIH TEŽNJI PREMA HRVATSKOJ 1793 – 1993.

Dragutin Pavličević

Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, Zagreb

UDK 949.711:[949.75+949.715]"1793|1993"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 14. 5. 1993.

Autor dokazuje da srpska agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu 1991-1993. nije slučajna i da je plod planskih priprema i ekspanzionističke politike koju Srbija vodi već gotovo dva stoljeća s temeljnom željom da se ujedine svi Srbi i tako stvori Velika Srbija. To dokazuju brojni spisi, planovi i karte koje su radili srpski političari, ali i intelektualci, pa i crkva, a među njima najvažniju ulogu imaju D. Obradović, V. Karadžić, I. Garašanin, N. Pašić, S. Milošević i dr. Među programima srpske ekspanzije središnje mjesto ima Načertanije I. Garašanina iz 1844. i Memorandum Srpske akademije nauka iz 1986. godine.

UVOD

Srbija, uz pomoć Crne Gore, Srba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, vodi već treći napadački rat protiv naroda i država bivše Jugoslavije. Najprije je 1991. napadnuta Slovenija, pa uskoro zatim i Hrvatska, te 1992. Bosna i Hercegovina, a nismo sigurni da ta agresija neće prijeći granice Sandžaka, Kosova, Makedonije ili Albanije. Sva tri rata su agresije koje provodi posrbljena bivša Jugoslavenska armija, a vode se pod imenom neke "Treće" Jugoslavije, tobože za njeno održanje, a u biti za stvaranje Velike Srbije – tog stoljetnog sna većine srpskih političara svih naraštaja od Karađorđa, preko Garašanina, Pašića, D. Mihailovića sve do S. Miloševića.

To je totalni, dehumanizirani i istrebljivački rat koji se vodi mimo svih pravila i konvencija dosadašnjih ratova, čak i onog najvećeg, II. svjetskog rata. Cilj mu nije samo pokoravanje pučanstva druge zemlje, zauzimanje njena teritorija, rušenje njena poretka i vlasti, nego i uništavanje svega nesrpskog, nepravoslavnog, tuđeg, ali i njegova imetka i žitka, njegove žive sile, njegova potomstva, njegovih kuća, polja, crkava, džamija, spomenika kulture, svega

onoga što svjedoči o njegovu postojanju na tom području. To je genocidni, etnocidni, konfesiocidni, kulturocidni, pa i ekocidni sverazarajući rat koji gotovo da i nema primjera u povijesti ratovanja. To je samo odjek onog stoljećima ponavljano, srpskog *ceterum censeo* kojim su Rimljani srušili Kartagu do temelja, preorali ruševine i na njima gradili svoje nove gradove i provincije. To je samo peti čin jedne krvave drame za koju se skupljala građa, koja se pripremala i pisala već godinama, desetljećima, a ja bih rekao: stoljećima. Ona je posljedica jedne vjerske i nacionalne isključivosti, težnje za tuđim poljima, zemljama, dobrima; željom da se bude velik, poznat, slavan poput najvećih naroda i država, a kad se tome protivi stvarnost, onda se bježi u mitove, tobožnje izdaje, nesreće, neslogu, zavjere, krivnju drugih i u pripreme novih sukoba i budućih osveta i agresija.

1. STRATEGIJA KRIZA I EKSPANZIJA

Malo je naroda koji su u novijoj povijesti pripremili, započeli ili dali povoda tolikim ratovima kao Srbi. Možda su im u tome bili bliski samo Prusi, odnosno kasnije Nijemci; Pijemont, kasnije Talijani ili Francuzi pod Bonapartidima, te Rusi u carsko pa, djelimice, i u komunističko doba. A to su baš narodi s kojima se Srbi žele često uspoređivati pa i oponašati njihove osvajačke težnje, ujediniteljsku ulogu, veličinu koja ponekad prelazi u grandomaniju ili mitomaniju. To potvrđuje i činjenica da su Srbi od prvog i drugog ustanka 1804, odnosno 1815, izazvali ili sudjelovali u petnaestak europskih i svjetskih kriza i ratova i da su za to vrijeme od jednog perifernog turskog pašaluka došli do slobodne kneževine, kraljevine i do dvije jugoslavenske države u kojima su, zapravo, bili hegemoni. Dakle, napredovali su i statusno, i politički, i teritorijalno, pa i prema broju pučanstva i gospodarskoj moći i geopolitičkom utjecaju.

Tako je bilo 1833. kad su Srbi dobili proširenje na Negotinsku krajinu, Pomoravlje do blizine Niša i Loznicu uz Drinu, nakon sukoba na Čukur-Česmi 1862, kad su problem Kneževine internacionalizirali, i 1876. kad su stupili u rat protiv Turske da dobiju Bosnu i Hercegovinu u kojoj je izbio ustanak, ali su doživjeli poraz od turske vojske kod Đunisa, iz kojega ih je, kao i u ustancima 1804. i 1815, izvukla Rusija. Iduće godine (1877) zaratila je Rusija; Srbija i Crna Gora su se pridružile i na Berlinskom kongresu 1878. dobile nezavisnost i teritorijalno proširenje; Srbija od Niša do Vranja, a Crna Gora – Nikšić i okolicu. Dakle, isplatilo se zaratiti, iako nisu dobili tzv. srpske zemlje Bosnu i Hercegovinu (pa i Sandžak) koje su dodijeljene Austro-Ugarskoj.

Odlukama Berlinskog kongresa Srbija je odvojena Sandžakom od Crne Gore i upućena na jug prema Turskoj, odnosno na istok prema novostvorenoj državi Bugarskoj. S obzirom na to da je bila preslaba za prvu, napala je 1885. drugu i prodrila s vojskom nadomak Sofiji, ali ju je Bugarska potukla kraj Slivnice. Tu agresivnu srbijansku politiku osudio je već tada Franjo Rački u članku "Zablude srpske politike", a mi dodajemo da to nisu bile zablude, nego već planska tajna politika koju je propisao, i njome svih tih godina rukovodio, Ilija Garašanin osobno. Otad se razvija srpsko-bugarski revanšizam koji će kulminirati u drugom

balkanskom ratu 1913 (Bregalnicu za Slivnicu, tj. pobjedu za poraz); u prvom i drugom svjetskom ratu, kada će Srbi i Bugari uvijek biti na raznim ratnim stranama.

Dolaskom Karađorđevića na prijestolje 1903, Srbija vodi izrazito agresivnu politiku, pa izaziva aneksijsku krizu, carinski rat, osniva "Crnu ruku", šalje agente po svim južnoslavenskim državama, pomaže Hrvatsko-srpsku koaliciju i braću Pribićeviće, započinje oba balkanska rata i 1913. dobiva područje Sandžaka, Kosova, Vardarske Makedonije. Ali joj sve to nije dosta nego organizira atentat u Sarajevu i daje povod prvom svjetskom ratu iz kojega, na račun velesila, izlazi kao pobjednik; uzima silom Crnu Goru, inscenira dobitak Vojvodine, "ujedinjuje", a u stvari prisvaja uz pomoć S. Pribićevića, talijanskih prijetnji i hrvatskih "Jugoslavena" dijelove Hrvatske, zatim Sloveniju, Bosnu i Hercegovinu i stvara uz pomoć Francuske versajsku Jugoslaviju, koja je, zapravo, bila Slavoserbija, ili Srboslavija.

Srpska, beogradska čaršija gospodari u prvoj jugoslavenskoj državi, srbizira je i kolonizira Srbima iznutra, pa se i dalje sprema na nove ratove. To je učinjeno i 27. ožujka u poznatim "martovskim demonstracijama" 1941, kad se s povicima: "Bolje rat nego pakt!" pokušava stupiti na stranu jačega, kao i mnogo puta tijekom povijesti. Međutim, takva Jugoslavija koja je, u biti, bila država vladajućeg naroda, Srba, koja je negirala sva nacionalna prava i autonomiju nesrpskih naroda, koja je odbacila sva povijesna prava i teritorije, srušila se u samo dva tjedna u travanjskom ratu 1941.

Bio je to ujedno i kraj prve etape stvaranja Velike Srbije mirnim putem, preko i kroz Jugoslaviju, odnosno njenom srbizacijom. Zato nova, druga Jugoslavija pod vodstvom komunista i Tita, pokušava graditi na novim temeljima. Iako ona nastaje u jeku antifašističke borbe, njeno vodstvo, u sklopu toga, suviše inzistira na revoluciji, diktaturi i borbi za preuzimanje vlasti koja se morala usredotočiti u partiji i njenom najužem vodstvu. Ipak, i u toj i takvoj borbi od 1942. do kraja rata prednjače zapadne zemlje: Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Slovenija, gdje je antifašistički pokret najjači, gdje ima najviše, zaista najviše, partizanskih brigada i korpusa, a Srbija ostaje mirna, pod vlašću kvislinške vlade i četnika, pa i Saveznici potkraj rata to ističu.

Prilike se mijenjaju 1944. kad partizanske jedinice iz spomenutih partizanskih zemalja, zapravo, osvajaju Srbiju i uz pomoć Rusa oslobađaju Beograd. Tada dojučerašnji četnici i nedićevci masovno prelaze u partizane ili se provodi novačenje, pa se preko noći mijenja nacionalni sastav Jugoslavenske armije (Usp. o tome M. Brandt, *Triptih*, Zagreb 1992, 231-232). To je bila prva u nizu smišljenih srbizacija Armije, a posljednja je provedena tijekom rata protiv Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine 1991-92. To se isto radilo s unutrašnjim poslovima, saveznim organima uprave, diplomacijom i svim drugim vitalnim službama, pa se pomalo pod firmom tobožnje Jugoslavije stvarala velikosrpska struja koju je Tito do svoje smrti samo obuzdavao, a nakon njegovog odlaska ona pomalo preuzima mah i s Memorandumom Srpske akademije nauka istupa otvoreno (1986).

Zapravo, gledajući globalno i u povijesnom kontekstu, Srbija je od protuturskog ustanka 1804. pa do danas, u svim ratovima i sukobima, ali i metodama progona i čišćenja, asimilacije, pritisaka, stvarala etnički čisti teritorij unutar uže Srbije, a planskim naseljavanjima (npr. "solunaša" nakon 1918. i "boraca" iza 1945, "osma ofenziva") srbizirala nesrpske predjele, osobito tzv. Vojvodinu nakon masovnog progona Nijemaca nakon II. svjetskog rata. Srbi su u tim krajevima dotad bili treći ili četvrti narod, poslije Mađara, Nijemaca i Hrvata, a tek tada se nameću kao vodeći ili po broju, ili po utjecaju u vlasti.

Slično se radilo i u Srijemu koji je do 1918. bio u sastavu Hrvatske, pa u rubnim krajevima i u hrvatskim gradovima kojima se nasilno mijenja nacionalna struktura u korist Srba ili Jugoslavena, osobito u onima koji su trebali biti regijska središta zamišljene Srbije do linije širenja pravoslavlja i jurisdikcije Pečke patrijaršije. U tim nastojanjima bilo je i uspjeha, pa u posljednjih stotinjak godina, a poglavito nakon 1945. čisto ali pretežno hrvatski gradovi poput Knina, Karlovca, Petrinje, Pakraca, Daruvara i djelimice Vukovara, od 15% Srba u prosjeku dolaze i do preko 50%, dok je npr. u Karlovcu 1880. bilo više Slovenaca nego Srba.

Metodom pokušaja i pogrešaka memorandumski su stratezi izvukli logičan zaključak prema kome će i u novim promjenama nakon pada berlinskog zida, sloma komunističkog sustava i nestanka "hladnog rata" velikosrpski projekt ponovno uspjeti. Jer, ako je bila moguća integracija dviju njemačkih država, rušenje "željezne zavjese" – granice Istoka i Zapada, izdvajanje baltičkih i drugih država iz SSSR-a, zašto ne bi bilo moguće preustrojstvo Jugoslavije, izbacivanje Slovenije, zaokruživanje Treće Jugoslavije kao buduće Velike Srbije. A to bi ujedno bilo i ostvarenje stoljetnog sna: svi Srbi u jednoj državi; izlaz na more, dominacija Srba u novoj zajednici, a to znači i hegemoniju na Balkanu.

Kad je ta spoznaja prevladala, počinje izvršavanje Memoranduma SANU, golema proslava 600. obljetnice kosovskog poraza, tobožnje izdaje, vozanja "moštiju" cara Lazara po čitavom Srpstvu, ali i najava buduće izravne agresije i provođenja velikosrpske ideje "ustavno i vanustavno" od naroda koji ne zna ponajbolje raditi, ali "zna da se bije". Zbog toga sve rasprave o izbjegavanju rata, o mogućoj krivnji Hrvata za rat, otpadaju. Postojale su samo dvije mogućnosti: otpor i rat, odnosno kolonijalni položaj i porobljenost. Srpsko vodstvo nije htjelo propustiti novu, veliku priliku za ostvarenje stoljetnog sna o obnovi Dušanova carstva i uspostavljanja zapadnih granica na crti do koje su došla turska osvajanja i jurisdikcija Pečke patrijaršije, a to su ujedno bile granice pravoslavlja i tobožnje srpske štokavice u jeziku.

U većini dosadašnjih analiza hrvatsko-srpskog spora i sukoba, a to znači i u raspadu obiju Jugoslavija, odnosno u pronalaženju uzroka rata iz 1991, a koji još traje, griješilo se uvijek i metodološki i kronološki. Naime, nije se u raščlambi išlo dalje od 1941, kao da je samo tu uzrok svih proturječnosti, izvor svih zala pa i hrvatskog permanentnog "istočnog grijeha" – genocidnosti. Kad se tako krene, može se Hrvatima neodgovorno nametati ustaštvo, fašizam, odgovornost za logore, rasizam, likvidacija Srba, Židova, Roma i sve drugo. Uz to se višestruko pretjerivalo i s brojem žrtava kako bi se cijelom hrvatskom narodu nametnuo kompleks kolektivne krivnje, a istodobno se planski zaboravom nastojalo

izbrisati sve ono što je učinjeno prije 1918, posebice za vrijeme prve Jugoslavije. Velikosrpsku politiku se nastojalo amnestirati od četništva, progona Židova, djelovanja njihove kvislinške države za vrijeme rata i Nedića, ali i za ono što je u likvidaciji Hrvata, Muslimana i Albanaca učinjeno od 1944. do danas, pod tobožnjim jugoslavenstvom. Osim masovnih i trajnih likvidacija, progona, iseljavanja, išlo se i na osudu svega katoličkog, crkvenog, npr. i Vatikana, a u novije vrijeme i Kominterne pa Tita kao Hrvata. Nije se vodilo računa o tome da je srpski pritisak, njihov pokušaj srbizacije i pravoslavizacije, zauzimanje tuđih teritorija, etničko čišćenje, nasilje, pljačka, hajdučija staro upravo toliko koliko i srpska država. U staroj Jugoslaviji (1918-1941) izvršeno je na stotine političkih ubojstava, poput onog Radićeva i još nekih hrvatskih zastupnika, M. Šufflaya, Đ. Đakovića, na tisuće ljudi je premlatila žandarmerija i policija, tu su sibinjske, senjske i druge žrtve i pokolji, pa i država je započela pokoljem kakav su bile prosinačke žrtve 1918. u Zagrebu. Isto tako, ne treba zaboraviti da su prvi progoni Hrvata u Hrvatskoj zabilježeni u doba bana Khuena Héderváryja, prva ubojstva u doba vladavine Hrvatsko-srpske koalicije, od 1906. dalje; prva premlaćivanja Hrvata u Kninu bila su prije točno sto godina.

Ne smije se zaboraviti činjenica da su Srbi počeli nazivati Hrvate Srbima prije dva stoljeća, da su čak i Zagrepčane proglasili Srbima još 1818, dakle stotinu godina prije nastanka prve Jugoslavije, a da su srpski intelektualci prije dva stoljeća, odnosno točnije prije 210 godina, posegnuli za dijelovima Hrvatske o čemu će biti riječi kasnije. Međutim, srpska agresija, isključivost, posesivnost, etničko čišćenje, progoni, paljenja i rasni zakoni stari su punih osam stoljeća, odnosno nešto manje ako uzmemo da je prvi put zabranjeno Srbima da se "žene u Vlaseh" Dušanovim zakonom iz 1355. godine. Naime, najžešći borac za prekrštavanje katolika u Duklji i po Primorju bio je upravo popravoslavljani Stjepan, odnosno Stevan Nemanja, rodonačelnik srpske, zapravo raške kneževine. On je prvi provoditelj vjerskih progona, progona i čišćenja katolika, a idejnu temeljnicu svemu dao je njegov sin Rastko, tj. Sava Nemanjić – tvorac svetoslavlja kao sustava velikosrpskog i pravoslavnog ekskluzivizma koji postoji i danas. Načelo da se u ostvarenju te politike ne biraju sredstva dao je Stevan Nemanjić kad je, iako isključivo orijentiran prema pravoslavlju i Bizantu, isposlova kraljevsku krunu 1217. iz Rima, a teritorijalni okvir i status dao je državi i crkvi car Dušan Nemanjić, zvan Silni, nedostižni vladar iz srpskog srednjovjekovlja, čiju državu su nastojali obnoviti gotovo svi srpski kraljevi i političari novijeg doba.

Osim agresivnosti, posesivnosti, ekskluzivnosti, mitomanije i grandomanije ima još jedna značajka srpskog vodstva kroz stoljeća, ima još jedna posebnost kakve gotovo da i nema u drugih naroda, a to je čvrsta povezanost države i crkve, crkve i države, koje su, zapravo, jedno: crkva je državna, država je crkvena, pa zato Srbi imaju državu u tom smislu i između pada pod Turke 1459. i prvog ustanka 1804. i gdje je god srpska, pravoslavna crkva, tu je živjela i srpska, nemanjićka tradicija, srpska državnost, srpski mitovi i želja za popravoslavljivanjem svega pučanstva na njihovu teritoriju ili u susjedstvu. Ipak, najveći dobitak za srpstvo bilo je popravoslavljivanje, a zatim u 19. st. i posrbljivanje Vlaha, a to je otprilike oko 30 % današnjeg srpskog življa.

Prave vjerske vojarne bili su pravoslavni manastiri iz kojih se križem, ognjem i mačem širilo pravoslavlje, zapravo svetoslavlje, pa se zato na najistaknutijim točkama i najugroženijim predjelima podižu manastiri koji imaju punu pomoć srpske, pa zatim preko Pečke patrijaršije 1557, i turske države. Zanimljivo je napomenuti da je patrijaršiju dao utemeljiti još jedan konvertit, poturica Mehmed paša Sokolović. To je isti onaj komu se odupro Zrinski pod Sigetom 1566. i onaj koji je dao izgraditi "na Drini ćupriju" što je, pak, napisao i opisao posrbica I. Andrić i tako ovjekovječio Sokolovića koji je prvi premostio "krivu Drinu" i omogućio "prijelaz" pravoslavlja daleko na zapad, sve do manastira Lepavina kraj Koprivnice i Gomirja kraj Ogulina, tih najzapadnijih granica pravoslavlja, a time i srpstva, odnosno velikosrpstva.

Kad smo već kod manastira, dodajmo da su ponajljepše među njima izgradili majstori iz Primorja (tj. iz Kotora, Dubrovnika, Dalmacije), dakle katolici, odnosno Hrvati. Od Srba toliko ozloglašeni Turci nisu ni jedno od tih zdanja izuzetne vrijednosti srušili, ali su zato Srbi tijekom 19. st. "počistili" na stotine džamija u Beogradskom pašaluku; od 1912/13. sustavno ih uništavaju u novoosvojenim krajevima od Kosova do Bosanske krajine (u početku svibnja 1993. srušili su dvije najvrednije banjolučke džamije, a u ratu 1991-93. minirali su na stotine katoličkih crkava).

Manastiri su im bili biljeg-kamenovi protezanja Srpstva na zapadu, od Orahovice, preko Lepavine, do Gomirja u Gorskom kotaru i Krke, odnosno Krupe u zaleđu Zadra. A kad su to prvi put mogli, u prvoj Jugoslaviji, označavali su tu granicu i nazivima mjesta kojima su dodavali pridjevak "Srpski". Npr. najzapadniju crtu obilježili su Srpskom Kapelom kraj Bjelovara, a Komorske Moravice kraj Ogulina postale su Srpske Moravice. Karakterističan je primjer dva Selišta kraj Kutine. Ono pravoslavno je u to doba postalo Srpsko Selište, a ono katoličko ostalo je Katoličko, pa i u doba komunističke, ateističke vlasti. Ono nije nikada doraslo do nacionalnog identiteta – hrvatskog. Slično je bilo u Srijemu gdje se najprije grade manastiri, osobito u Fruškoj gori, a onda se 1848. i 1861. tvrdi da je Srijem zapravo srpski jer su u njemu srpske svetinje – manastiri. Odgovorio je F. Rački rekavši da će Srbi jednoga dana zahtijevati i Svetu goru u Grčkoj jer su i tamo, na Atosu, srpski manastiri.

Možda su ponajbolje ocijenili posesivni mentalni sklop pravoslavnog, uglavnom vlašskog življa, Dubrovčani koji nisu dopuštali da se oni naseljavaju u Gradu, pa čak ni da u njemu provedu i jednu jedinu noć. Zato je taj katolički, hrvatski grad-država bio stoljećima napadan od dinastija Nemanjića do Petrovića, a u početku 19. st. i Rusa kao pravoslavnih zaštitnika i stoljetnih sponzora. Njihovi nasljednici, Miloševići i Bulatovići, rade danas to isto, s istim opravdanjem i istom zavišću (usp. o tom I. Prlender, *Zašto crnogorci divljački mrze Dubrovnik*, *Globus*, 8. 11. 1991). Trebalo je uništiti grad-muzej, grad-arhiv, tu hrvatsku Atenu, samo zato što je hrvatski, a da je srpski, onda bi oni imali sve što nemaju: i državni kontinuitet, i kulturu, i književnost i filozofiju.

2. O UGROŽENOSTI, POSESIVNOSTI I AGRESIVNOSTI

I danas se često može čuti među velikosrbima, poglavito onim militantnim, kako su Srbi ugroženi, kako su narod drugog reda, kako imaju mnogo neprijatelja, kako se čitav svijet urotio protiv njih, kako je "Srbin kriv što je živ", kako je "Srbin bez grijeha", ali je usprkos tome "od svih ugrožen", kako je to dobar i "bezazlen narod", ali, eto, nesložan, pa se zato može govoriti o "konstantnoj ugroženosti srpskog naroda", a osobito od Hrvata, koji su, tobože, "kroz povijest ugrožavali identitet Srba, skućavali im vjeru, tradiciju, jezik, ime", a uz to su i "svojatali srpske velikane" kako to na temelju znanstvene raščlambe pisanja lista "Srbobran", koji je izlazio u Zagrebu prije stotinjak i više godina, piše Mato Artuković u knjizi *Ideologija srpsko-hrvatskih sporova*, Zagreb 1991, odlomak: Ugroženost kao opredjeljenje (232-240).

Dakle, sve ono što je u navodnicima staro je od 90 do 100 godina i sve je napisano na stranicama zagrebačkog "Srbobrana", koji je svojim izazivanjima bio povod zagrebačkim protusrpskim demonstracijama 1902. godine. Tu se spominje i katolička "netolerancija", opasnost od prekrštavanja i pokušaja prelaženja pravoslavnih na katoličanstvo, što je "istočni grijeh Hrvata", pa zato i nije čudo što je "rimska tijara" bila Srbima, navodno, opasnija od "turske čalme". Već tada se uvelike barata pojmom "srpske zemlje", među kojima prednjači Bosna i Hercegovina, ali su tu i drugi, poglavito hrvatski krajevi, pa i pojmovi "srbovati" i "srbovanje", što govori o srpskoj ekspanziji kao odgovoru na tobožnju ugroženost. Spominje se i način kako to treba postići, a to je "neprestano ponavljanje istih tvrdnji", dakle uporna promidžba neistina, ali i činjenica da nitko u bilo kom sporu sa Srbinom "nema pravo" te da je "Srbin bez grijeha", ali je usprkos tome "od svakoga ugrožen".

Sve smo to naveli da vidimo kako sve političke krilatice koje se o tobožnoj ugroženosti ponavljaju "neprestano" ni danas nisu nove, da su to povijesne činjenice, ali isto tako i njihova zloraba kao opravdanje srpske posesivnosti ili uzimanja tuđih dobara i kulturnih vrijednosti. To je isto tako opravdanje za napade i permanentnu agresivnost koja raste ili opada u skladu s političkim prilikama, međunarodnim odnosima, osobito s položajem Rusije kao mogućeg zaštitnika "vaskolikog Srpstva". Iz svega trajno izbija samo jedna misao, a to je "ujedinjenje Srpstva" i pripreme za "dan obračuna" koji je upravo sada u tijeku, a najavljivan je vrlo često u velikosrpskom tisku 19. stoljeća.

Međutim, moramo ustvrditi da je jedan oblik ugroženosti vlašskog, stočarskog, pravoslavnog, a od druge polovice 19. st. srpskog življa u Hrvatskoj objektivno postojao i da je imao svoje gospodarske, društvene i vjersko-nacionalne uzroke. Današnji Srbi su u Hrvatsku došli kao pomoćni, pljačkaški odredi Turaka, dakle kao osvajači. Kasnije su u čestim vlaškim seobama prelazili na kršćansku stranu, naravno kad je ona postala jača od turske, naseljavali su, kao krajišnici, napuštenu hrvatsku zemlju koja je pripadala potjeranim hrvatskim plemićima ili katoličkoj crkvi. Na toj zemlji su živjeli, ali su nastojali dobiti povlastice, izbjeći status kmetova, sačuvati stočarski način života i pravoslavlje. Uz pomoć austrijske vojničke uprave nastojali su zadržati zemlju, izbjeći povratak bivših

vlasnika i spriječiti moguće vraćanje krajiškog teritorija u sastav Kraljevine Hrvatske. Sve su to bili razlozi za izdvajanje u novoj sredini i strah od gubitka silom dobivenih posjeda i povlastica.

Kao pripadnici istočne-pravoslavne crkve upali su Vlasi u izrazitu katoličku sredinu, u katoličku državu, u kojoj nisu bez prihvaćanja dominantne vjere mogli postati ni časnici ni plemići. Budući da su odbijali nastojanja da prijeđu na grko-katoličku vjeru (uniju), a pogotovu na katoličanstvo, često su dolazili u sukobe sa katoličkom crkvom i, naravno, osjećali od nje ugroženost, pa su se prema katolicima često odnosili agresivno, ali su nastojali zbog krajiških prava, pa i mogućnosti novih ženidaba i sl. pridobiti katolike da prime pravoslavlje, što nije bio rijedak slučaj. Zbog straha od pokmećivanja i unijaćenja, podignuli su Vlasi-krajišnici mnoge bune tijekom 17. i 18. stoljeća

Isto su tako Vlasi-stočari ušli u agrarne sredine kojima su nastojali nametnuti svoj način ekstenzivnog stočarenja, krađu stoke, pljačku kao oblik privređivanja, permanentnu hajdučiju koja je bila bliža razbojništvu nego onoj hajdučiji iz narodne pjesme. Lov, ribolov, iskorištavanje (haračenje) šuma, krijumčarenje robe i sitna trgovina bili su uobičajeni kod vlaškog življa, a "mali rat" na turskoj granici i veliki ratovi diljem Europe, stalno nošenje oružja, krvna osveta i druge razlike bile su činjenice na koje se sjedilačko, hrvatsko stanovništvo teško navikavalo. Na svaki pokušaj modernizacije Krajine, uvođenja reda u način života i proizvodnje, odgovaralo je krajiško pučanstvo otporom i na taj način se izoliralo od običaja sredine, pa se, naravno, i tu osjećalo ugroženim.

U 19. stoljeću, kad nestaje Vojne krajine i krajiških povlastica, kad vlaški narodni supstrat prelazi zahvaljujući djelovanju pravoslavne crkve, novouspostavljene srpske države i srpskog građanstva u južnoj Ugarskoj i Hrvatskoj, u srpsku naciju, osjećaju Srbi strah od pohrvaćivanja, što je u našim krajevima značilo isto. Zbog toga se Srbi sve više organiziraju, odvajaju, zatvaraju, pa ponegdje i getoiziraju. I sve to od stvarne ili tobožnje ugroženosti za koju su okrivljavali hrvatsku državu, Katoličku crkvu, škole, hrvatske stranke (posebice pravaše), hrvatske kulturne organizacije (poglavito Maticu hrvatsku), tisak i istaknute pojedince, ponajprije A. Starčevića, Kvaternika, Pavlinovića, pa Franka, Supila, S. Radića, Mačeka i dr.

Do 1941. "istočni grijeh" Hrvata bili su pokušaji unijaćenja i pokatoličavanja, a od 1941. pristup se radikalno mijenja i uz "pokrštavanje", ili bolje rečeno prekrštavanje, sve se više ističe urođena genocidnost hrvatskog naroda. A da bi se ona i "dokazala", višestruko se uveličavaju žrtve Jasenovca, Stare Gradiške i drugih logora, a istodobno prešućuju teror i nasilja u doba prve Jugoslavije, četnički pokolji od 1941. do 1945, te ono što je uradila, djelimice i od četnika preobučena, Jugoslavenska armija 1944/45. kad je prešla preko Hrvatske da je "oslobodi" i poćini sve "Jazovke" nad Hrvatima nakon toga. S obzirom na smjer razvoja, vjerojatno će u novim "obračunima" poslužiti i žrtve koje upravo padaju, u ratu što je započeo 1991. i još uvijek traje, a koga su započeli u tobožnjoj ugroženosti uglavnom Srbi u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Naravno, prema dosadašnjem načinu iskorištavanja ugroženosti za osvajanje i prisvajanje tuđeg, prema stoljećima istaknutoj srpskoj posesivnosti koja je u određenim trenucima

prelazila u otvorenu agresivnost, za sve će biti, kao i dosad, okrivljeni Hrvati i hrvatska država koja se osamostalila i usudila srpske privilegije u Hrvatskoj ukinuti i uvesti jednakost za sve i građanske slobode.

Temeljni problem Srba u dijaspori bio je otpor asimilaciji. I dok Srbin u Americi u drugoj ili trećoj generaciji postaje Amerikanac; Slovenac, npr. u Hrvatskoj isto tako ubrzo postaje Hrvat, Srbi u Hrvatskoj i u 33. naraštaju ne samo da ne žele postati ni etnički, ni politički, ni državljanski Hrvati nego nastoje "pojugoslaveniti" ili čak posrbiti Hrvatsku, ili joj uzeti sve do granica povijesnog prostiranja pravoslavlja. Krajnji cilj iskorištavanja ugroženosti, posesivnosti i agresivnosti je stvaranje Velike Srbije, sjedinjenje njihove hrvatske domovine i srpske otadžbine u jedno: "Svi Srbi u jednoj (srpskoj) državi."

3. SRBI – OD NARODA DO NACIJE

Srbi su slavenski i južnoslavenski narod kao i Hrvati, ali njihova nacionalna imena nisu slavenskog podrijetla, a do danas nije otkriveno značenje i točan postanak tih naziva iako su oba poznata još u prekarpatskoj pradomovini, prije doseljenja u sadašnje postojbine, gdje su zaposjeli sadašnje položaje, između Bugara i Makedonaca, odnosno Slovenaca na zapadu.

U ranom srednjem vijeku Hrvati su utemeljili dvije svoje kneževine: Dalmatinsku Hrvatsku u zaleđu Jadranskog mora i Posavsku Hrvatsku u savsko-dravskom porječju, sjeverno od Gvozda, a Srbi stvaraju u brdima u gornjem porječju Ibra, Tare, Pive i Lima svoju kneževinu koja se po gradu Rasu nazvala Raškom, pa otud i drugo srpsko ime: Rašani, Rascijani, Raci. Na južnom dijelu Jadranskog mora i uz Skadarsko jezero, na području koje se nazivalo Crvenom Hrvatskom, nastala je posebna oblast nazvana Dukljom za koju ne možemo izričito reći da je bila hrvatska, ali svakako je bila katolička država, uostalom kao i Travunja, Humska zemlja i Neretljanska oblast. Oba su naroda pokrštena vjerojatno već u sedmom ili osmom stoljeću, ali hrvatske zemlje i njima srodna Duklja iz Rima i sa Zapada, a Rašani iz Bizanta, odnosno s Istoka, pa otada pripadaju dvama vjerskim središtima, ali i dvjema kulturama i civilizacijama.¹

Prvi povijesni susret Hrvata i Srba zbio se 927, dakle u doba hrvatskog kralja Tomislava, koji im je pružio pomoć u borbi protiv Bugara. Tada je primio njihova

1

Dominik Mandić, *Hrvati i Srbi – dva stara različita naroda*, Zagreb 1990, 320, (pretisak, prvo izdanje Barcelona – München 1971.) je svoja istraživanja o razlikama sažeo u nekoliko rečenica. Na primjer: "Hrvati i Srbi, otkad povijest za njih zna, uvijek su se osjećali kao dva različita naroda; imali su različito narodno ime i trajno su težili da svaki ima svoju vlastitu državu..." (277) ili: "Uz različitost etničkog postanka, razlike u vjerskom, moralnom i pravnom poimanju, koje su nastale utjecajem raznih kultura, čine najdublje i nepremostive razlike između Hrvata i Srba, između njihova duha i mentaliteta"(277). Zatim: "Pod utjecajem zapadne crkve i zapadnih europskih naroda, s kojima su Hrvati živjeli u crkvenom jedinstvu i u državnom susjedstvu ili zajedništvu, Hrvati su svoju narodnu kulturu trajno izgrađivali u zapadnom duhu i time postali narod europske zapadne kulture" (276), a za Srbe tvrdi da su na njih "značajan utjecaj izvršili neslavenski Vlasi" (277).

kneza Zaharija s njegovim dvorjanicima i narodom i spasio ih kao bjegunce od istrebljenja. Srbi su tada malen i neznatan narod za koga bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet piše u svom djelu *O upravljanju carstvom*: "Bugari uđu u Srbiju, pohvataju čitav narod od mala do velika i odvedu u Bugarsku, tek neki ubjegnuvši uđu u Hrvatsku i osta zemlja pusta. U to doba uđu Bugari (nakon što su Srbe uništili i izkorenili) i u Hrvatsku s Algoturom (da vojuju proti hrvatskom Tomislavu), no sva bugarska vojska bude potučena od Hrvata. Sedam godina zatim (934), umaknuvši iz Bugarske, Česlav uđe u Srbiju. Ne nađe u zemlji već oko cigli 50 ljudi bez žena i bez djece, prehranjujući se od lova".² Prema tome možemo zaključiti da su odnosi Hrvata i Srba u to doba bili sasvim različiti, da je Hrvatska bila kraljevina, da su imali snažnu vojsku, o čemu također svjedoči isti car, da su suzbili dva jaka istočna naroda: Mađare i Bugare, da su pomogli ne samo maloj srpskoj kneževini nego i velikom Bizantu i zato dobili na upravu njihove gradove na našoj, jadranskoj obali.³

Budući da srpska kneževina pa ni kraljevina nakon 1217. nije imala izlaza na more ni u Podunavlje, nisu Hrvati i Srbi imali trajnih dodira, osim nekih sukoba koje su vodili ugarsko-hrvatski kraljevi sa Srbima i trgovačkih odnosa koje su uspostavili hrvatski gradovi poput Dubrovnika. Poznato je da su na Kosovo 1389. poslali svoju pomoć uz Bosance i Hrvati⁴, da su Hrvati zajedno s Mađarima i kršćanskom vojskom branili od Turaka Mačvu i Beograd u 15. stoljeću⁵, a da su istodobno Srbi kao vazali ratovali zajedno s Turcima protiv kršćanske Europe, pa su neki od njih kao turski pomagači i poginuli, ali je narodna pjesma, taj začetak srpske mitomanske svijesti od njih napravila junake, a od junaka izdajice, kao npr. Marko Kraljević i Vuk Branković.⁶

Dug je put od pretvaranja gorštačkih plemena u srpski narod, pa od naroda do današnje srpske nacije. U toj genezi i prerastanju Raštana, Dukljana, raznih vrsta Vlaha, Zećana, Crnogoraca, Šopa, Cincara, Grka, Sasa, Brđana, Era i drugih

2

De administrando imperio, gl. 36, prijevod A. Pavića.

3

Car na istom mjestu piše o Tomislavovoj vojničkoj sili od 60 tisuća konjanika, 100 tisuća pješaka, 180 brodova, itd.

4

U odredu Vlatka Vukovića koji je vodio bosansku vojsku na Kosovo bila je i jedna jedinica Hrvata pod vodstvom Ivana od Paližne. Bila je to druga pomoć koju su Hrvati, osim one u doba Tomislava, pružili Srbima.

5

Npr. Ivan Talovac, prior vranski, brat i hrvatskog i slavonskog bana, ravnao je 1440. obranom Beograda i uspješno odbio turskog sultana koji je izgubio oko 17.000 vojnika i morao se vratiti prema Carigradu.

6

Marko Kraljević je poginuo kao turski vazal 1395. u bitki na Rovinama protiv vlaškog vojvode Mirče. Vuk Branković nije bio izdajica, a srpski kosovski junak nije se zvao Miloš Obilić, nego Kobilić.

popravoroslavljених племена и народа у Србе улогу катализатора, готово универзалног котла за претапање и опћег српског лјепила, имала је православна црква која је од источне или гркоисточне и сама постала Српско-православна црква. Срби врло често говоре о потурicama, а готово је заборављен, па био готово и забранjen, назив "posrbica" који се до 1918. доста често рабио.⁷

Срби су се из гorskог средишта своје државе, из порјечја Рашке и Ибра, ширили према мору и данашњој сјевероистоčnoј Crној Gори, затим према југу гдје лежи Kosovo и Metohija, према истoku у долину Јуžне Мораве и према сјеверу у долине Западне и Велике Мораве, па након пада Србије 1459. и у јуžну Угарску, данас Војводину. То је била главна, *рашка skupина Srба*, коју се до средине 20. столјећа називало и Србијанцима, тј. становницима Краљевине Србије (до 1918) па, заправо, то су етнички једини Срби, а све остало су *влашки posrbice*, односно posrbice који су настали преузимањем православлја које се у 19. столјећу, али и све до средине 20. столјећа, преносило изравно у Српство као народ, односно нацију. Трећу skupину данашњих Srба чине popravoroslavљени католици из Дукље, односно Zете, из Hercegovине, Bosне, па и свих земаља Hrvatsке који су милом или silом преведени на православлје.⁸

Prema tome, možemo govoriti о *рашким Srbима*, *влашким Srbима* и *posrbicama* који се међусобно разликују по изгледу, ношњи, именима, језику, обичајима, начину живота, господарењу па и mentalitetу. Међу рашким Srbима, односно Србијанцима који су се у сеобama кретали углавном према сјеверу све до Sv. Andreje крај Будимпеште и населили читаву данашњу ужу Србију, Војводину и Kosovo, има прилично примјеса starih, balkanskih Vlaha, али и rumunjskih Vlaha уз бугарску и rumunjsку границу, који, uostalom, још нису sasvim posrbљени, а четвeростолјетна турска okupacija оставила је знатног traga. Уз границу према Бугарској постоји читава етничка skupина која се по језику, ношњи, изгледу разликује, npr. од Šumadinaca, а називају их Torlacима, Šopима и у говору их Šumadinci podrugљиво зову Бугарима.⁹ Крајеve уз Drину населило је све до Ужика

7

Чуveni су били потурice, npr. Mehmed paša Sokolović, Hasan paša Predojević који је водио три војске на Sisak и pogинуо 1593, па Omer paša Latas, православac родом из Плашког који је дао pobiti у Bosни cvijet muslimanskog plemstva 1850-51. Poznata је Njegoševa "istraga poturica", тј. pokolј muslimana што се по учењу православне hijerarhije и nije smatralo zločinom, а u biti је оно што danas zovemo етничко чишћење. Od 1918. се појам posrbica помало губи jer се smatralo да је тај процес оправдан и пожељан па га је, иако neizravno, zastupala služбена државна vlast па čak и favorizirala prelazak на православлје.

8

Dominik Mandić, *Eтничка povјest Bosне и Hercegovине*, Rim 1967, 554. On је obradio у posebnom poglavљу prelazak на православлје за Nemanjića (450) и у doba турске najezde (455). O tome је pisao и Krunoslav Draganović, *Massenübertritte Katholiken zur Orthodoxie*, Rim 1937. и hrvatsko izdanje: *Masovni priјelaz katolika на православлје*, Mostar 1991. Usp. о tome и: Lovre Katić, *Pregled povјesti Hrvata*, 163 и Mladen Lorković, *Narod и zemlja Hrvata*, Zagreb 1939, 244, posebno poglavље: Stvaranje srpskog отоčја у hrvatskim zemљama (67-74).

9

Porјеčје Nišave, Јуžне Мораве и Vlasine било је izvan Beogradskog pašaluka, а Србији је pripало tek након Берлинског kongреса 1878. Етнички, etnografsки, jezično то су sasvim drukčiji људи и крајеви.

dosta Hercegovaca koje i danas nazivaju Erama. Svi su ti Srbi ekavci i štokavci, osim spomenutih ijekavskih Era i donedavno doseljenika u zavičaj Vuka Karadžića, koji kao i brojni srpski doseljenici iz Crne Gore, Bosne i Hrvatske u Beogradu, Srijemu, Bačkoj, Banatu i istočnoj Slavoniji već u drugom naraštaju postaju ekavci. Tih, etničkih pravih Srba, ima u današnjoj srpskoj nacionalnoj populaciji, po mom mišljenju, od 45 do 50%.

Drugu skupinu današnje srpske nacije čine *vlaški Srbi* koji su ijekavci, pa i ikavci ponegdje, također štakavci, koji nikad nisu bili ni živjeli u užoj srpskoj pradomovini, a svoje su ime dobili preko pravoslavlja i/iz Srbije. To su potomci starih, balkanskih Vlaha koje je tek turska najezda u 15. i 16. stoljeću pomaknula u Bosnu i Hercegovinu, pa zatim otud i u hrvatske zemlje.¹⁰ Treba znati da prije turskih prodora u Bosni nema pravoslavlja, da je bosansko kraljevstvo bilo katoličko, ali je postojala samo heretička crkva bosanska. Međutim, i ti pravoslavni Vlasi koji su došli s Turcima bili su etnički neslavenskog podrijetla, dakle ilirsko-romanski element, a jedina njihova bliskost sa Srbima bilo je pravoslavlje. Prema tome, golema većina današnjih Srba u Hrvatskoj nije porijeklom iz Raše, odnosno Srbije, nego su etnički otprilike isto toliko srodni Srbima, koliko i Vlasi u Srbiji, pa čak i Rumunji.¹¹

I dok su pravi, raški Srbi, sišavši u doline napustili stočarenje i stalnu potragu za pašom te postali ratari, vlaški su pravoslavci, koji su se, kako rekosmo, posrbili tek u 19. i 20. stoljeću, ostali stočari, nomadi, lovci, hajduci s poluvojničkom organizacijom i zato su tako brzo mogli prihvatiti službu u turskim pomoćnim odredima, a kad je Turska u 17. st. oslabila, uklopiti se u odrede hrvatsko-slavonske Vojne krajine u austrijskoj, odnosno, u Dalmaciji, u mletačkoj Krajini. Bili su to Vlasi, Crni ili Morovlasi, Morlaci koje su negdje po vjeri nazivali rišćanima, a podrugljivo i Rkaćima. Glavno im je zanimanje osim stočarenja bilo služba turskih pljačkaških prethodnica, izvidnica, čuvara prijelaza, gazova i uopće granice.¹² Nisu bili kmetovi nego slobodni stočari, poluvojnici koji su u

Poznato je šopsko oro (kolo), šopska salata, govor koji poznaje nekoliko padeža manje od srpskoga.

10

Ciro Truhelka, *Studije o podrijetlu, etnološka razmatranja iz Bosne i Hercegovine*, Zagreb 1941, preisak 1992, 143, studije o Jurucima, podrijetlu Muslimana i Srba u Bosni, gdje ovima posljednjima odriče svako pravo na autohtonost, pogotovo u usporedbi sa Muslimanima i još više Hrvatima.

11

Bosansko-hercegovački pravoslavci došli su s juga i istoka u Bosnu, a njihovo današnje nacionalno ime stiglo je za njima naknadno, u 19. st. i to iz Srbije preko pravoslavne crkve i političara-agitatora. U Srbiji živi znatna skupina rumunjskih Vlaha (otud npr. naziv Vlaška nizina) koji su upisani pod srpskim prezimenima, ali se u novije vrijeme javlja pokret povratka tih ljudi svojim vlaškim, zapravo rumunjskim korijenima.

12

Mirko Valentić, Vlasi, hrvatski i bosanski Srbi, podlistak, *Vjesnik*, 15. 3. 1993, piše o ulozi Vlaha u turskoj agresiji koja podsjeća na današnji rat i poratnu krizu u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini: "U turskoj agresiji i njezinoj ratnoj strategiji postaju balkanski Vlasi važna udarna snaga(...) Zemlje Balkana i srednje Europe Turci osvajaju tako da pred njihovim redovitim četama nastupa najprije neredovita vojska satavljena od balkanskih Vlaha, kojoj je bio jedini zadatak da sve pretvori u pustoš.

ratu i otimačini nalazili svoj račun, a to su nastavili i u austrijskoj, odnosno mletačkoj službi. Razvili su se u nepovjerljiv i nepouzdan sloj i soj sklon svim vrstama četovanja, krađi, otimačini, neodržanju riječi i obveza: podvali, varki, pobuni i svemu onome što se i u narodu naziva vlaškim, stočarskim mentalitetom.¹³ Smatramo da potomaka tih Vlaha ima danas u srpskom nacionalnom tijelu 30-35% i da iz njihovih redova potječu brojni istaknuti hajduci, ustanici, bundžije, generali, pravnici, političari pa i velika većina današnjih vođa i ideologa velikosrpske pobune.¹⁴

U treću skupinu, koju smo nazvali posrbicama, spadali bi gotovo svi Crnogorci, poglavito oni koji se deklariraju Srbima, a narod ih naziva Srbogorcima. Svi oni koji su u početku bili katolici, ali su pomalo, uglavnom pod pritiskom ili gospodarskim i političkim mjerama s katoličanstva prevedeni na pravoslavlje. Njihov rodonačelnik je Stevan Nemanja, ujedno i utemeljitelj srpske dinastije Nemanjića, koji je primio pravoslavlje i počeo prvi goniti svoje dojučerašnje susjede i prijatelje. U tom nizu su pojedini Dubrovčani¹⁵, pa dalmatinski Srbi-katolici¹⁶, Hrvati znanstvenici, generali¹⁷ koji su prešli u srpsku službu, pa sve do Ive Andrića ili Vojislava Šešelja.¹⁸ Tome, rekosmo, treba dodati popravoslavljene katolike u Bosni i Hercegovini, zatim posrbljene Sase, Albance, Grke, Bugare, Cincare, rumunjske Vlahe, Mađare, Židove, Hrvate i druge, pa ćemo zaključiti da to i nije tako malen broj. Smatramo da tih posrbica, odnosno njihovih potomaka, može danas biti oko 15 do 20%.

Iza jedne i druge vojske nastupaju, pak, obitelji vlaških stočara, kako bi odmah naselili prazna područja koja Turci osvoje."

13

Poznate su narodne uzrečice o etničkoj nepouzdanosti Vlaha, npr.: Ni u moru mjere, ni u Vlaha vjere. Ni u tikvi suda, ni u Vlahu druga!

14

S. Milošević, R. Karadžić, V. Drašković, V. Šešelji i mnogi drugi potječu iz predjela na tromeđi Hercegovine, Crne Gore i Sandžaka, odakle su doselili i preci Vuka S. Karadžića.

15

Npr. Matija Ban, Medo Pucić i još neki.

16

Srbi-katolici javili su se potkraj 19. stoljeća u Dubrovniku, ali su kasnije nestali. Služili su srpskoj propagandi za posrbljivanje Dubrovnika, ali neuspješno.

17

U 19. stoljeću bilo je mnogo Hrvata koji su postigli i najviše časti i činove u Srbiji, npr. prirodoslovac Josip Pančić, prvi predsjednik Srpske akademije, pa Antonije Orešković i Đuro Horvatović, generali i dr.

18

Poznato je da je Ivo Andrić rođen u hrvatskoj, katoličkoj obitelji u Bosni, a da se posrbio iz koristljubla, kao, uostalom, i Šešeljevi preci koji su radili pravoslavnu crkvenu zemlju u istočnoj Hercegovini i prešli na pravoslavlje.

Prema tome, možemo zaključiti da čistih, etničkih Srba sa slavenskom podlogom može biti blizu polovice ili, u najboljem slučaju, polovica čitavog današnjeg srpskog nacionalnog korpusa, a prirast drugih naroda i vjera, mahom vlaškog, a to znači ilirsko-romanskog podrijetla i posrbica, druga je polovica.¹⁹ Ali, baš pretežno ta druga polovica davala je i daje srpskom narodu u cijelosti i vodeće ljude i prevladavajuće ideje, a to je agresivnost, ekspanzivnost, ekskluzivnost, mitomanska svijest koja veliča i poštuje sve srpsko, negira i uništava sve tuđe bez obzira na vrijednost. Sreća da Srba nema kao Rusa ili Kineza, da nisu radini i organizirani kao Nijemci, Švicarci ili Japanci, da nisu imali kolonijalna carstva poput Engleza ili Francuza. Zaista sreća, jer bi tada i svijet i njegova povijest izgledali drukčije.

4. FAZE VELIKOSRPSKE EKSPANZIJE OD 1783. DO 1993.

Ako bismo pokušali vremenski, prema snazi i organiziranosti, podijeliti dvostoljetnu srpsku ekspanziju prema zapadu, poglavito prema hrvatskim zemljama, onda bismo dobili otprilike slijedeća razdoblja:²⁰

1. *Pripremna faza od 1783. do 1844. godine*, a to je razdoblje od prve zasad poznate želje za prisvajanjem hrvatskog prostora što ju je izrazio Dositej Obradović, do izrade cjelovitog programa poznatog kao Garašaninovo Načertanije.

2. *Planska faza od 1844. do 1875.* To je vrijeme u kome Garašanin, kao planer i ministar vanjskih poslova uglavnom provodi svoj plan, a Vuk S. Karadžić objavljivanjem svoga "Srbi svi i svuda" 1849. daje tobožnje znanstveno utemeljenje tom planu.

¹⁹

M. Valentić, n. dj., 22. 3. 1993, zaključuje o vlaškom podrijetlu Srba: "... današnji Srbi u Bosni i Hrvatskoj iz doba austrijske i srpske kolonizacije etnički ne pripadaju srpskom narodu. Srbi Bosne (i Hercegovine, D. P.) i Hrvatske pripadaju, očito, skupini balkanskih Vlaha, zagonetnu svijetu Balkana." Neslavensku sastavnicu kod posrbljenih Vlaha dokazuje i Č. Truhelka u n. dj., 41 njihovim prezimenima vlaško-cincarskog podrijetla, tj. ona koja ne završavaju na ić. Npr. ona na "man": Kećman, Karan, Toroman, Šurlan, Banjan ili ona na a: Macura, Bilbija, Basara, Mataruga, Šurla, Šolaja, a tome možemo dodati i: Cicvare, Popare, Kubure i slična. Katoličko, odnosno hrvatsko podrijetlo današnjih Srba pokazuju prezimena koja su isključivo vezana uz katoličku vjeru, svece koji ne postoje u pravoslavlju ili također kult Blažene Djevice Marije, npr. svi Marići, Marijići, Marianovići, Marjančevići, Josipovići, Blaževići, Franjići, Franjševići i slična (sv. Franjo je živio u 13. stoljeću kad se istočna crkva već odijelila od zapadne). Postoje i prezimena poput Budiselića (ikavaca) koji su, prešavši na pravoslavlje, postali Budisavljevići, ali i onih koji su djelimice prešli na pravoslavlje, pa npr. ima danas u Lici Pejnovića i Vukelića, Hrvata i Srba, a doselili su svi kao katolici tj. Hrvati-Bunjevci.

²⁰

To je bio prvi pokušaj problemske periodizacije toga pitanja, a plod je osobnih razmišljanja, pa smatramo da u njemu ima i određenih nedorečenosti.

3. *Ekspanzivna faza od 1875. do 1918.* Nju bismo mogli podijeliti na obrenovićevsku, uvodnu dionicu od 1875. do 1903. i agresivnu, karadorđevićevsku dionicu od 1903. do 1918.

U prvoj se provodi Garašaninova politika spontano i onoliko koliko se može s obzirom na prilike, na odnose velesila, osobito susjedne Austro-Ugarske, a u drugoj, pod Karadorđevićima, Pašićem i "Crnom rukom" ekspanzija postaje smišljena politika Srbije, doba kad se unaprijed planira, izaziva, provocira i traži prilika za sporove, sukobe i ratove.

4. *Doba unutarnje agresije od 1918. do 1939.* To razdoblje prve, stare Jugoslavije, mogli bismo podijeliti na SHS-dionicu od 1918. do 1929. i jugoslavensku dionicu od 1929. do 1939. U prvoj se provodi umjerena srbizacija sveg javnog, političkog, gospodarskog i kulturnog života uz kakvu-takvu parlamentarnu demokraciju, a nakon ubojstva Radića 1928. i drugih hrvatskih zastupnika i uvođenja aleksandrovske diktature 1929, sve se to provodi izravno, nasilno, ali ne pod srpskim, nego pod tobože neutralnim jugoslavenskim imenom. Kao posljedica tomu, javljaju se i prvi protusrpski otpori u svim zemljama, s Hrvatskom na čelu.

5. *Vrijeme prvih organiziranih otpora i poraza velikosrpske politike od 1939. do 1945.* Prvu, predratnu dionicu od 1939. do 1941. tog u Europi ratnog vremena mogli bismo nazvati banovinskom, jer se tada prvi put razbija koncept centralističke Jugoslavije, zapravo Srboslavije, a Hrvatskoj se vraća državopravni subjektivitet s Banovinom Hrvatskom koja obuhvaća i dijelove Bosne i Hercegovine, otprilike onaj dio koji su u 19. stoljeću nazvali Turskom Hrvatskom, pa dalmatinsko zaleđe koje je M. Pavlinović nazivao Turskom Dalmacijom i Hrvatskom Posavinom. Druga je ratna dionica, koju bismo mogli nazvati vremenom rasapa svih velikosrpskih snova i svodenja čitave držve Jugoslavije na njenu hrvatsku i srpsku sastavnu temeljnicu, tj. Nezavisnu Državu Hrvatsku i Nedićevu Srbiju, a sve su ostalo okolne sile uzele "pod svoje".

6. *Razdoblje Titovih kompromisa pod plaštem "Bratstva i jedinstva" od 1945. do 1980.* U prvoj dionici, od 1945. do 1971, dominira teza kako je nacionalno pitanje riješeno, ali je ono bilo samo prigušeno, a u drugoj, od 1971. do 1980. i Titove smrti, kad na scenu izbija "Hrvatsko proljeće", kad se čini kompromis za priznavanjem Muslimana kao nacije, dolazi "cestna afera" u Sloveniji, slom tzv. liberalizma u Srbiji. Uskoro se donosi Ustav iz 1974, kojim se priznaju republike i pokrajine pa dolazi na vidjelo ne samo kraj Titova vijeka nego i kraj takve Jugoslavije zasnovane na fikciji "bratstva i jedinstva" u kojoj je jedinstvo, poglavito ono srbijanske provenijencije, sve više potiskivalo svako bratstvo pa čak i ravnopravnost naroda, republika i pokrajina.

7. *Doba previranja od 1980. do 1989.* Ono počinje i završava s Kosovom, tj. kosovskim nemirima 1981. koji otvaraju još jednu rak-ranu druge Jugoslavije (osim hrvatskog pitanja), a završavaju daljnjim nemirima na Kosovu, prisvajanjem Vojvodine i Kosova od strane Srbije i proslavom 600. obljetnice bitke na Kosovu (1389 – 1989) kad završava čitav "kosovski ciklus" i otvoreno

se najavljuje sukob, rat i nasilno stvaranje Velike Srbije koja bi, samo za početak, nosila ime neke treće Jugoslavije.

8. *Godine konačnih obračuna od 1989. do 1993.* Svjetski slom komunističkog sustava u SSSR-u i zemljama tzv. istočne demokracije, bio je ujedno i slom svih višenacionalnih država kakve su, osim spomenute, bile i Jugoslavija i ČSSR. U sklopu toga se ruši i jugokomunistički sustav i postavlja pitanje "rata i mira", ali mirno rješenje i razlaz Srbije s Miloševićem i komunistima na čelu ne prihvaća, nego pokreće tri rata; protiv Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, koje su nakon njih postale demokratske države, priznate od Europe i svijeta. Srpsko vodstvo pokreće sve stare velikosrpske teorije i mehanizme nasilja parolom: "Svi Srbi u jednoj državi!" Srpsko vodstvo je na temelju povijesnog iskustva (Načertanije – Memorandum) i ciklusa širenja srpske države u doba velikih svjetskih sukoba i kriza smatralo da je sada pravo vrijeme konačnog obračuna, ostvarenje Garašaninova plana, Karadžićeva "Srbi svi i svuda" i Dušanove Velike Srbije, snažne zemlje na tri mora. Po svemu sudeći, iako će to možda biti "stvar dugog trajanja", Srbija će se morati, ako proširi rat, vratiti Beogradskom pašaluku u približnom teritorijalnom i potpunom upravnom smislu, dakle u 1804. kad je počela "buna na dahije". Možda će preostale srbijanske dahije povesti unutarnju bunu i protiv svojih kabadahija?

5. PRIPREMNA FAZA OD 1783. DO 1844.

Prema onom što zasad znamo, prvi je ideju o okupljanju svih Srba, Hrvata, Crnogoraca, Bošnjaka oko srpskog imena i jezika dao još 1783. srpski prosvjetiteljski pisac i kulturni djelatnik Dositej Obradović (1739 – 1811). On je proputovao dobar dio Europe, boravio kao učitelj nekoliko godina u Dalmaciji, a narodnom se jeziku učio čitajući hrvatske pisce poput M. A. Reljkovića i A. Kačića Miošića, pa je nakon toga predložio da se umjesto crkvenoslavenskog piše "čisto srpski". U njegovu *Pismu Haralampiju*²¹ gdje predlaže društvene kulturno – prosvjetne promjene ima i tvrdnja da svi Južni Slaveni, osim Bugara i Slovenaca, govore istim jezikom²². To su mu sve braća "Srbliji" za koje zatim predlaže da, bez obzira na "zakon i veru"²³, pišu i govore, ali ne više

21

D. Obradović, *Pismo Haralampiju. Život i priklučenija*, Beograd 1975.

22

Isto, 43. On doslovce piše: "Ko ne zna da žitelji črnogorski, dalmatinski, hercegovski, bosanski, servijski, horvatski (kromje mužâ), slavonski sremki, bački i banatski (osim Vlaha) jednim istim jezikom govore?" Pretpostavljamo da pod "mužima" Obradović misli na Hrvate-kajkavce, kako npr. i danas u Banovini između Kupe, Save i Une Srbi nazivaju Hrvate, a ovi, pak, njih zovu Krdžani. Muž je tada označavao seljaka, kmeta, za razliku od npr. krajišnika koji nije bio u podaničkom odnosu. Vlah je kod Obradovića banatski Rumunj, a ne pravoslavni stočar, tj. kasnije u 19. stoljeću, Srbin. Obradovića je među prvima u nas citirao u tom smislu Ž. Krušelj, *Krojači hrvatskih granica*, 29.

23

Isto, 45. Obradović ističe da piše za "braću Srblije, kojeg su god oni zakona i vere". Pretpostavljamo

slavenosrpskim nego "čisto srpski". Na taj način bi ih mogli dobro razumjeti "svi srpski sinovi" od Crne Gore na jugu do Banata, gdje se rodio Obradović, na sjeveru. Izlučio je iz tog popisa samo kajkavce, ali, za razliku od Vuka Karadžića, nije i čakavce. Međutim, u jednom kasnijem radu odustao je i od te ograde²⁴. Dakle, začetnik i rodonačelnik ideje da su svi narodi koji govore hrvatski i srpski "čisti Srbi", a to je u ono doba značilo i etnički Srbi, bio je još 1783. D. Obradović, a ostali srpski političari, propagandisti i publicisti su je razrađivali.

Pa iako je D. Obradović bio jednim od začetnika velikosrpske ideje, on je u dosadašnjim radovima, poglavito u enciklopedijskim, ocjenjivan kao utemeljitelj "jugoslovenske nacionalne misli"²⁵. On se, navodno, borio za "samostalnu srpsku i jugoslovensku politiku"²⁶, a isto tako on ustaje "protiv vjerskog razdvajanja naših naroda" i tobože je utjecao na "nosioce Ilirskog pokreta".²⁷ Ako je posrbljivanje svih naroda i jezika na našem prostoru bilo jugoslavenstvo, onda je i Obradović bio "Jugosloven"?²⁸

Drugi, a možda zapravo i prvi koji je neke hrvatske zemlje ubrojio u srpske, bio je povjesničar Jovan Rajić (1726 – 1801). On je 1786. napisao *Istoriju raznih slavenskih narodov, najpače Bolgar, Horvatov i Serbov* u četiri dijela,²⁹ pa je

da je njemu zakon kršćanski, a vjera katolička, pravoslavna, možda i islamska. Iz toga se vidi da Vuk Karadžić sa svojim "Srbima sva tri zakona" iz teze "Srbi svi i svuda" nije bio originalan.

24

D. Obradović, 'Mezimac', čast vtora. *Sobranija raznih npravoučitelnih' vešćej v' polzu i uveselie*, u Biogradu 1836, 6-8. On tvrdi da su također "Srbi svi i svuda", samo se nazivaju pokrajinskim imenima. "Serbli se po različitim Kraljevstvama i Provincijama različito i nazivlju: po Srbii Serbianci(...) po Bosni Bošnjaci, po Dalmaciji Dalmatinci, po Hercegovini Hercegovci, po Crnoj Gori Crnogorci". Zatim: "A najprostii Srbin' iz Banata ili Bačke, on e u Srbii, u Bosni, u Hercegovini, u Dalmaciji, pogotovu i Hrvatskoj, u Slavonii i u Sremu, u svoem' istom' rođenom' jeziku, i Narodu; bio on' vostočnoga, ili rimskoga ispovedanija" (8).

25

Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, III, Zagreb 1928, 201.

26

Enciklopedija Jugoslavije 6, Zagreb 1965, 362. Tu stoji da je bio "značajan ideolog sloge i jedinstva naših naroda". Doista, bio je ideolog, ali velikosrpskog jedinstva "naših naroda".

27

Nisu nam poznati neki jači ili izrazitiji utjecaji, nego, naprotiv, mislimo da su za D. Obradovića bile presudne godine koje je proveo u Hrvatskoj, poglavito u Zagrebu gdje je učio latinski, u Dalmaciji talijanski, a pravi narodni jezik naučio je učiteljujući u okolici Knina (Golubić, Kosovo, Plavno, manastir Drago) odnosno čitajući hrvatske pisce i jezikoslovce.

28

U *Maloj enciklopediji Prosvete*, 2, Beograd 1978, 701 tvrdi se da se Obradović "prvi zalagao za jedinstvo naših naroda bez obzira na verske razlike", a to u biti znači da je prvi tvrdio da su Srbi i katolici i muslimani, što je kasnije nastavio i Vuk Karadžić u "Srbi svi i svuda", tj. da su Srbi sve tri vjere. I tu kao i u "piši kako govoriš" nije Karadžić bio originalan.

29

Tiskana je u Beču 1794/95. uz pomoć nekog srpskog rodoljuba. U mnogočemu se oslanjao na neke hrvatske pisce, poglavito na Mavra Orbinija i Pavla Rittera Vitezovića. Od Orbinija je neuki Rajić

prema tome prvi, ali jer je ona objavljena 1794. godine, po tome je drugi, iza Obradovića. U drugoj knjizi obradio je, nekritički prepričavajući izvore i kronike te povijest Hrvata i Srba, prvih do početka 18. stoljeća, a drugih do maričke bitke 1371.³⁰ U tom djelu on je u srpske zemlje ubrojio Bosnu i Hercegovinu, Dalmaciju i Slavoniju, ali je, usprkos slabostima njegovna načina rada, arhaičnu jeziku i nepouzdanosti, kao jedini srpski povjesničar, bio izuzetno cijenjen sve do sredine druge polovice 19. stoljeća, dokad je izvršio velik utjecaj na sve kasnije srpske pisce.³¹ Ujedno, on je unio tezu o neslozi Srba kao jednu od glavnih krivnji za neuspjeh srpskog naroda u prošlosti. S obzirom na izuzetnu ulogu pravoslavne crkve i njene gotovo državne pa i neke administrativne uloge u širenju i propagiranju srpstva u nesrpskim zemljama, nije čudo što su obojica, i Obradović i Rajić, bili monasi, crkveni ljudi, vezani uz bizantsko-ruske tradicije pravoslavlja i njegove uloge u formiranju slavenskih naroda, poglavito pravoslavnih, vezanih uz Moskvu i Carigrad, odnosno Svetu goru.

Treći koji je buduće velikosrpsko širenje daleko preko granica Beogradskog pašaluka ucrtao i u kartu, bio je pravnik i političar Sava Tekelija (zapravo Popović, 1761-1842). On je nakon izbijanja srpskog ustanka pod Karadordem 1804. bio oduševljen idejom stvaranja nove srpske države pa je pisao i Napoleonu 1804. i Franji I. u Beč o potrebi stvaranja tobožnje Ilirske kraljevine, a u biti proširene Srbije. Zato je 1806. izdao i kartu "srpskih zemalja" u koju su ubrojene Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Dubrovnik i Dalmacija³², koje su upravo u previranju nastalom francuskim zaposjedanjem hrvatske jadranske obale nastojali zauzeti Crnogorci i njihovi saveznici Rusi, iz Boke kotorske.³³ Dakle, Tekelija je začetnik

napravio dva pisca, uostalom kao što su neki od njegova latinskog djela *Il regno degli Slavi* iz 1601, (*O kraljevstvu Slavena*) napravili *Srpsku istoriju*.

30

O hrvatskoj povijesti u Rajićevoj obradi pisao je N. Radojčić, Rajićeva "Hrvatska istorija", *Rad JAZU*, 222, Zagreb 1922, 75-113.

31

Drugo izdanje Rajićeve *Istorije* izašlo je 1823. u Budimpešti i desetljećima služilo i domaćim i inozemnim povjesničarima kao jedini izvor povijesnih spoznaja, ali i zabluda.

32

Kartu je tiskao u dvije tisuće primjeraka, što je za ono vrijeme bilo izuzetno mnogo. "Prvi srpski ustanak oduševio ga je, pa 1806. izdaje geografsku kartu srpskih zemalja, maštajući o uspostavljanju velike srpske države" (*Enciklopedija Jugoslavije* 8, Zagreb 1971, 322). Tekelija, kao visoki državni činovnik u Ugarskoj, nije se usudio postavljati zahtjeve da Srbija prijede Dunav i Savu, pa se njegove "želje" odnose na Bosnu, Hercegovinu, Crnu Goru i Dalmaciju s otocima, dakle bivše mletačke i tada turske posjede.

33

Požunskim mirom 1805. morala je Austrija predati Francuskoj Dalmaciju, Istru, Boku kotorsku i dio današnjeg crnogorskog primorja, ali je, osim francuske vojske s juga, u Boku došla i ruska mornarica, pa se Dubrovnik našao u okruženju. Stoga su 1806. Francuzi ušli u Dubrovnik, ali su preko Boke upali Rusi i Crnogorci i opljačkali Konavle, i, poput njihovih potomaka iz 1991, "počinili su tada stravična zlodjela: ubijali su, silovali, pljačkali, palili. Pljačkali su ne samo kuće nego i crkve" (I. Perić, Hrvatski Dubrovnik, *Vjesnik*, 11. 11. 1991).

srpske političke kartografije koja se do danas razvila do neslućenih razmjera. Papir je podnosio sve velikosrpske želje i prohtjeve, sva "osvajanja" i amputacije, a njih je bilo na stotine.³⁴

I Obradović, i Rajić, i Tekelija rođeni su izvan uže Srbije, u Banatu i Srijemu; svi su bili predstavnici mladog srpskog građanstva u južnoj Ugarskoj i inicijatori srpske ekspanzije preko njenih povijesnih, etničkih, jezičnih i konfesionalnih granica. Do prvog srpskog ustanka oni nisu imali nikakve nade da će se njihova ekspanzionistička maštanja ostvariti, ali tada dobivaju realnu političku temeljnicu za daljnji rad. Zbog toga Obradović i Tekelija pomažu ustanak, približavaju se Karadžiću, a njima pristupa i Vuk S. Karadžić koji će njihove ideje provoditi na području jezika, književnosti, znanosti i kulture uopće. Tako je stvorena intelektualna osnovica iz koje će 1826. izaći Matica srpska i gotovo nepisano pravilo da gotovo svaki srpski znanstvenik mora na svom području služiti jačanju i širenju ideje o Velikoj Srbiji, od Obradovića, preko Rajića, Karadžića, pa sve do Cvijića, Belića, V. Čubrilovića, A. Ivića, ili današnjih V. Krestića, M. Ekmečića, P. Ivića i drugih. Njima treba dodati pisce kojih je ponajviše među tvorcima Memoranduma, s D. Ćosićem na čelu. Manipulacija, podvala, montaža, neistina ili čak laž u službi Velike Srbije nisu bile mane nego nacionalne zasluge, pa stoga nije čudo da istaknuti ljudi one druge, demokratske, Europi orijentirane Srbije i Crne Gore odbacuju sve to, poput J. Brkovića³⁵ ili S. Bogdanovića koji ne prihvaća tu "civilizaciju laži".³⁶

U teritorijalnom širenju srpskog naroda i vlaškog življa prema sjeveru i sjeverozapadu, presudnu je ulogu imala turska agresija i sve ono što je iz nje ili iza nje izašlo. To je ponajprije austrijska pa zatim mletačka, ali nasuprot njima i turska vojna krajina, a sve su one kao imele-nametnice rasle na tijelu ili uz tijelo Hrvatske. Nastale su na hrvatskom povijesnom tlu, istjerale iz njega hrvatski, katolički živalj, naselile ga Vlasima i nastojale trajno otuđiti. Ali, sve bi to bilo uzalud da nije 1557. poturica Mehmed Sokolović dao utemeljiti Pečku patrijaršiju, zapravo srpsku crkvenu državu u turskoj državi, za čiju "vojsku" – monahe i svećenstvo nije bilo granica, a privilegije i veze s carigradskim

34

Ž. Krušelj, n. dj., prikupio je gotovo sve srpske kartografske i amputacijske pokušaje.

35

On u *Monitoru* 23. 11. 1992. (a prenosi *Vjesnik* 13. 1. 1993) piše kako je "Sava Nemanjić i strašnim genocidom dio stanovništva ondašnje Zete na silu preveo u pravoslavlje". Zatim ističe kako je još godine 1610. u Crnoj Gori živjelo oko 60% katolika te da je Sv. Sava ličnost koja je "počela i stvorila mitomaniju, mitomansku predstavu o svom narodu. Od njega pa sve do danas, nažalost, gotovo da nema pokolja, užasa i zločina gdje svoje prste nema i Srpska pravoslavna crkva. To je jedna militantna, državna crkva koja je odavno raskinula s bogom".

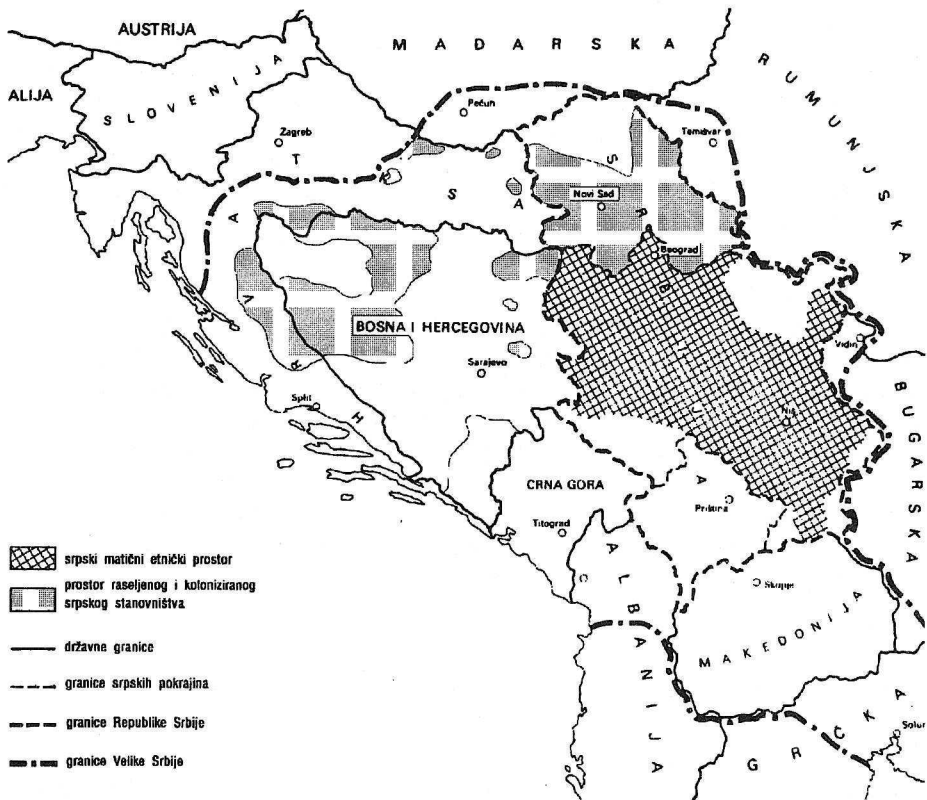
36

U interviewu Ž. Hodonju, *Večernji list*, 16. 1. 1993, Bogdanović govori o "malom agresivnom srpskom mentalitetu" koji snuje granice na Kupi i Sutli, o "morbidnom nacionalizmu" u Srbiji, o nepoznavanju povijesti koja se onda nadograđuje "mitizacijom", poput one da su nakon bitke na Kosovu zvonila zvona crkve Nôtre Dame u Parizu, a zvonila su, zapravo, nakon turskog poraza na Rovinama i pogibije Marka Kraljevića, njihova vazala, pa zaključuje kako "Srbija živi u civilizaciji laži".

središtem i turskim moćnicima te činjenica da im je sjedište u Turskom Carstvu, a Katoličkoj crkvi koja je dizala križarske ratove nije,³⁷ učinili su od nje i materijalnu i duhovnu snagu koja je pridonijela srpskom širenju i jačanju više nego sve pobjede "dobivene u ratu".

Slika 1

Srpski matični etnički prostor i "velika Srbija"

Izvor: *Hrvatska između rata i samostalnosti*, Zagreb, 1991, 25.

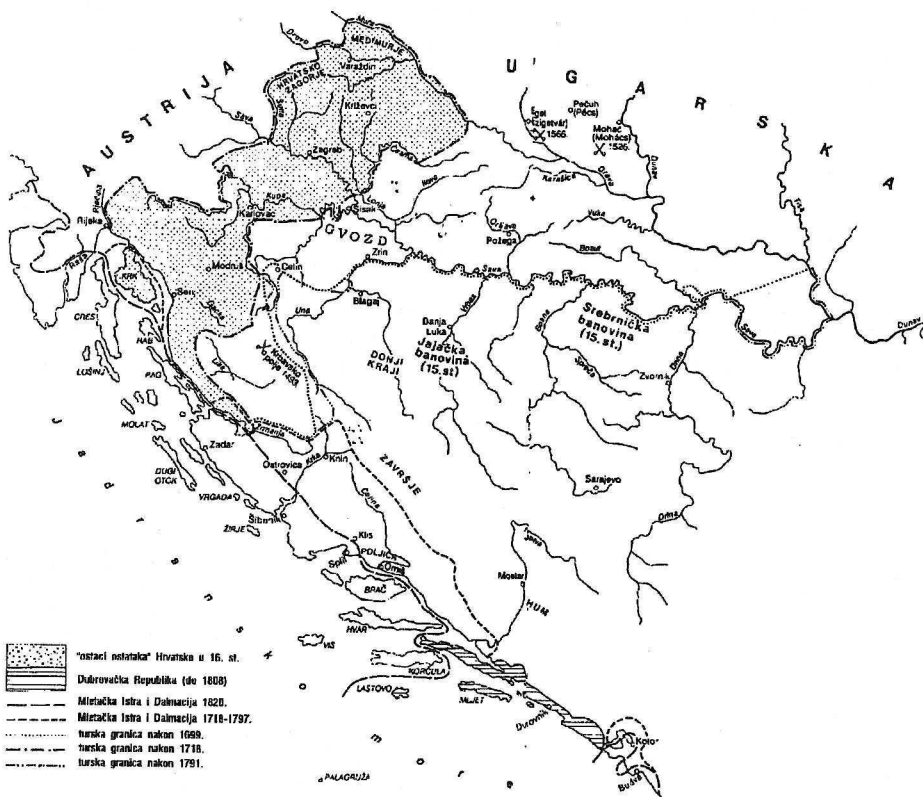
37

O tome F. Šanjek, *Hrvati prognanici-izbjeglice u povijesti*, Vjesnik 19. 2. 1993, piše: "Položaj Hrvata katolika u Otomanskom Carstvu otežavan je činjenicom da je Rim, središte zapadnog kršćanstva, poticatelj otpora protiv turskog osvajača i organizatora ratova za oslobođenje kršćanskih zemalja".

Administrativna vlast Pečke patrijaršije prostirala se koliko i turska država, pa se tako preuzelo i shvaćanje da su tu i granice pravoslavlja, odnosno međe Srpstva, što se i danas nastoji ostvariti u neoturskim osvajanjima i agresijama, i opet uz pomoć vlašskog načina ratovanja i uz pomoć "vlaških sinova", kako su ih u 17. stoljeću zvali, odnosno njihovih potomaka. Pa iako je Pečka patrijaršija ukinuta 1766, ona je obavila svoju ulogu jer je pomaknula granice pravoslavlja, zapravo svetoslavlja na crtu Temišvar, Sv. Andreja, Virovitica, Karlovac i Trst.

Slika 2

Teritorijalne promjene u 16-18. stoljeću

Izvor: D. Horvatić, *To je Hrvatska*, Zagreb 1991.

Ona se naraštajima Srba i Vlaha desetljećima ucjepljivala u svijest kao da su to njihove i etničke i povijesne granice, bez obzira na povijest, demografiju, jezik i etnologiju. Na crkvenoj jurisdikciji" su brojni srpski znanstvenici i političari gradili teze o "srpskim zemljama"³⁸U tom poslu treba izdvojiti Stanoja Stanojevića, povjesničara, glavnog urednika *Narodne enciklopedije srpsko-hrvatsko-slovenačke* iz dvadesetih godina 20. st. On je izradio kartu područja Pečke patrijaršije, koja je bila predložak za kartu pravoslavlja (naravno srpskog), a ona je za prvog svjetskog rata upotrijebljena za opravdanje teritorijalnih zahtjeva Kraljevine Srbije prema nesrpskim teritorijima.³⁹

Tradicije Pečke patrijaršije, još i prije njena ukinuća, nastavila je u Ugarskoj i Hrvatskoj Karlovačka mitropolija čije začetke imamo nakon velike seobe Srba pod Arsenijem III Čarnojevićem, pečkim patrijarhom potkraj 17. stoljeća. Doseljeni Srbi su 1690. dobili posebne povlastice od cara Leopolda I. koje su se odnosile na sve Srbe u Habsburškoj Monarhiji pa i u Hrvatskoj. Od 1713. Mitropolija ima sjedište u Karlovcima (Srijemskim) i pod nju spadaju: marčanska eparhija sa sjedištem u manastiru Lepavini, karlovačko-senjska (Gomirje, Plaški) te kostajničko-zrinopoljska-lička (Komogovina). Već od 16. st. postojala je požeška (slavonska) eparhija u Orahovici, a od kraja 17. st. se obnavlja kao Pakračka eparhija sa sjedištem u Pakracu.⁴⁰

Budući da je Karlovačka mitropolija dobila na uživanje vlastelinstvo u Dalju, sa Bijelim Brdom i Borovom (Selom), imala je oko 25 tisuća jutara zemlje, a u cijelosti je Pravoslavna crkva u okviru Mitropolije posjedovala oko 130.000 jutara, što je bila golema vrijednost, pa je imala mogućnost crkvene, prosvjetne pa i političke djelatnosti i nastavila tradiciju Pečke patrijaršije šireći pravoslavlje pa čak i prevodeći čitava sela na pravoslavlje.⁴¹ Spomenuti manastiri bili su ne samo vjerska nego i nacionalno-politička središta odakle se širila srpska i velikosrpska ideja. Među povlasticama bila je i ona iz 1691. prema kojoj svi Srbi moraju zavisiti

38

Ž. Krušelj, n. dj., 29.

39

Isto. Karta je objavljena u Stanojevićevoj *Istoriji srpskog naroda*, Beograd 1910, 208-209. i obuhvaća čitavu Hrvatsku, sa Zagrebom, izuzevši samo Hrvatsko primorje i zapadni dio Gorskog kotara, dakle čakavsko područje Hrvatske. Još 1910. Stanojević govori, gdje god to može, o Srbima-katolicima, umjesto o Hrvatima, jer – od katolika može postati Srbin, ali od nacionalno svjesnog Hrvata teško.

40

Pakračka eparhija obuhvaćala je povremeno pravoslavne vjernike sve do Zagreba i Varaždina, a sjedište joj je određeno u gradu koji je bio središtem područja koje se od 16. st. nazivalo Malom Vlaškom jer je naseljeno Vlasima, ali ono nije nikada potpadalo pod Vojnu krajinu, kao ni zapadna Slavonija, pa se na njih ne može prenositi povijesni pojam Krajine, što se u novije vrijeme čini.

41

Najčešće se na pravoslavlje prelazilo zbog omogućavanja druge ženidbe i braka. To je npr. uradio još početkom 20. st. jedan hrvatski ban. U bačkom selu Santovu prešlo je 1899. čitavo selo (oko tisuću ljudi) na pravoslavlje, a dotad su se smatrali katoličkim Šokcima, Hrvatima. (*Enc. hrv. srp. slov.*, 2, 274).

od svog arhiepiskopa (nadbiskupa) i u svjetovnim stvarima, pa ako umre neki Srbin bez nasljednika, sve njegovo imanje pripada crkvi. Ostavštinama i zadužbinama stvarani su veliki fondovi za školovanje svećenika i intelektualaca, npr. najveći je bio fond spomenutog Save Tekelije⁴². Iz toga su se otvarale vjerske i svjetovne škole, npr. novosadska gimnazija kojom je upravljao spomenuti slavist P. Šafarik. Iz crkvenih krugova su izašla i dva najveća srpska povjesničara, i to spomenuti J. Rajić, koji je napisao katekizam prema kome se gotovo jedno stoljeće radilo u crkvenim školama, i I. Ruvarac, jedini kritički usmjeren srpski historičar.⁴³

Pojedini mitropoliti, poput Stevana Stratimirovića (1790 – 1836) i Josifa Rajačića (1842-1861), bili su utjecajni i obrazovani. Bavili su se uz crkvene i kulturno-prosvjetnim i političkim djelatnostima pa su od crkvenih sabora u Karlovcima napravili narodna predstavništva svih Srba u Ugarskoj i Hrvatskoj, tzv. crkvene-narodne sabore. Jedan od njih, onaj 1848, prerastao je u Majsku skupštinu na kojoj je Rajačić izabran i za patrijarha, a S. Šupljikac za vojvodu, pa je tako utemeljena, zahvaljujući ratnim prilikama i naivnosti Hrvatskog sabora⁴⁴, i nova paradržavna tvorevina nazvana Srpska Vojvodina.

U strahu od pokatoličavanja ili uniženja, pravoslavna je crkva postala isključiva, pa je zabranjivala i mješovite brakove, a njeni pojedini viši svećenici postali su nositelji velikosrpske ideje na području Hrvatske. Neki od njih su pisali nacionalne budnice,⁴⁵ neki negirali Hrvate i katolike,⁴⁶ a poneki su svoju književnu djelatnost ili društveni položaj koristili za nacionalnu propagandu⁴⁷. U borbi za poseban položaj Pravoslavne crkve u Hrvatskoj nisu birali sredstva, pa su u tome donekle i uspjeli 1887. godine⁴⁸ za banovanja K. Héderváryja.

42

Bio je to tzv. Tekelijanum.

43

On je kritizirao i neke neznanstvene metode rada spomenutog J. Rajića.

44

Vidi o tome više u mom radu koji izlazi u slijedećem broju "Društvenih istraživanja".

45

Npr. prota Vasa Živković koji je napisao pjesmu što smo je od 1898. do 1991. često slušali: Rado Srbin ide u vojnike!

46

Npr. prota karlovački Nikola Begović koji je napisao kako "Šokca nije bog stvorio". O njemu više vidi: Hrvatski biografski leksikon 1, Zagreb 1983, 597-598.

47

Npr. Teofan Živković, vladika gornjokarovački sa sjedištem u Plaškom, bio je brat hrvatskog podbana Jovana Živkovića; Nikanor Grujić, vladika pakrački te u prvoj polovici 19. st. Lukijan Mušicki, episkop gornjokarovački.

48

Donesen je u Hrvatskom saboru "Zakon od 14. svibnja 1887. ob uređenju posala crkve grko-istočne i o uporabi ćirilice", gdje u členu 1 stoji da "Srbi ispovjednici vjere grko-istočne u kraljevinah Hrvatskoj

Slika 3

Velika Srbija kao srž zamišljene Jugoslavije prema četničkom letku iz 1941.

Izvor: J. Jelić, *Jugoslavenska socijalistička revolucija (1941-1945)*, Zagreb 1979, 65.

Pravoslavna crkva, s Karlovačkom mitropolijom na čelu, dobila je izbijanjem srpskih ustanaka i začecima srpske kneževine jaku potporu, pa otad Srbi iz Ugarske i Hrvatske i oni iz Beogradskog pašaluka djeluju zajednički, ali od svega ne bi bilo mnogo koristi da iza njih kao moralna, novčana, vojnička i diplomatska pomoć nije stajala carska Rusija, tada najjača europska velesila. Njoj su pravoslavne Srbija, Crna Gora i Grčka, i od 1878. Bugarska, služile kao izvor pritiska i destabilizacije Turske. Uživajući punu rusku potporu, Srbi su već u I. ustanku napravili brojne planove širenja izvan svojih etničkih područja,⁴⁹ pa su

i Slavoniji" imaju neku samoupravu u crkvenim i školskim pitanjima i mogu se (čl.3) služiti "pismom ćirilskim kao i latinskim".

49

U zamišljenu proširenu Srbiju ubrajali su Bugarsku, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, ali i sve

se usudili već 1807, prilikom osvajanja Beograda i drugih gradova, izvršiti prve pokolje turskih građana.⁵⁰ Bio je to samo početak, a ako uzmemo razdoblje Nemanjića – nastavak masovnih likvidacija radi vjerskog, odnosno etničkog čišćenja svoje države.

Osim Pečke patrijaršije, odnosno Karlovačke mitropolije, te ruske pomoći sa strane, iduću pogodnost za širenje ideje o Velikoj Srbiji pružala je na području jezika i književnosti tzv. slavistička škola čiji su utemeljitelji bili češki, slovački i slovenski jezikoslovci, poglavito: J. Dobrovsky, J. Kollar, P. Šafarik, J. Kopitar i F. Miklošič. Oni su povezivali štokavštinu sa srpskim jezikom i sve štokavce smatrali u jezičnom pogledu Srbima. Jedan od njih, Slovak Jan Kollar, izdao je na češkom, a zatim na njemačkom, knjigu o prožimanju i sličnosti svih slavenskih jezika⁵¹ i podijelio ih na četiri glavne skupine, zapravo četiri jezika, a to su po njegovu mišljenju bili: ruski, poljski, čehoslovački i ilirski (hrvatsko-srpski ili srpsko-hrvatski). Međutim, zahvaljujući djelovanju J. Kopitara, V. Karadžića i poglavito Pavela J. Šafarika⁵² naziv "ilirski" se sve više tumačio kao "slavosrpski" ili samo srpski. Te jezične kriterije prema kojima su slavisti ubrajali u Srbe i katoličke Hrvate i islamske Muslimane prihvatili su svi srpski publicisti, političari i rijetki znanstvenici objeručke i sve što je bilo hrvatsko ubrajali u srpsko. U tome je prednjačio Vuk S. Karadžić u svojim rječnicima i zbirkama narodnih umotvorina pripisujući sve srpskom jeziku, kulturi i narodu.⁵³

Ako se uzme u obzir cjelokupna znanstvena, kulturna i politička djelatnost i uloga Vuka Karadžića i njegovog mentora i poticatelja Jerneja Kopitara, može se prihvatiti teza koju je u jednom svojem spisu⁵⁴ iznio Franjo Kuhač, utemeljitelj

južnoslavenske zemlje, pa i one u Habsburškoj Monarhiji.

50

S. Stanojević, Istorija srpskog naroda, n. dj., 272 piše: "Ustanici stoga prirede pokolj među Turcima u Beogradu i Šapcu (koji se bio predao 26. jan. 1807. god.), prekinu sve veze s Carigradom i nastave rat protiv Turaka."

51

Kollar, iako po rođenju Slovak, odbacio je svoj materinski slovački jezik zbog jedinstva s Česima. Slične primjere negacije svoga jezika pokazali su još jedino hrvatski "vukovci" potkraj 19. st.

52

P. Šafarik, također Slovak, uradio je vrlo mnogo za razvoj južnoslavenskih jezika i književnosti, ali je, kako piše J. Šidak, "u skladu sa shvaćanjem slavistike i njezinim isključivim jezičnim kriterijem, hrvatske štokavce ubrajao u "Slavoserben" (Slavoserbe, D. P.) katoličke vjere..." (*Enciklopedija Jugoslavije*, 8, Zagreb 1971, 230).

53

Ulogu Vuka S. Karadžića u "sustavu srpskih neistina" prema Hrvatskoj kratko je i popularno izložio V. Murvar u knjižici *Na izvorima neistina 1*, Zagreb 1941, 31 gdje stoji: "V. S. Karadžić popečitelj i rodonačelnik svih srpskih krivotvoritelja nije bio loše obaviješten, nego je svjesno pisao neistinu i činio djela koja se, u najbolju ruku, mogu označiti – krađom."

54

Rukopis pod naslovom Vuk i Vukovci, Arhiv Hrvatske, fond Kuhač, kut. 4.

hrvatske folkloristike, i još neki⁵⁵, a ona bi otprilike glasila: između Kopitara kao inicijatora i Karadžića kao izvršitelja postojao je usmeni, tajni dogovor o podjeli hrvatskog jezika, a time i naroda na srpski i slovenski dio.⁵⁶ Prema njemu, trebalo bi raditi da kajkavci pripadnu Slovincima, štokavci Srbima, a čakavci bi ostali kao jedini Hrvati u uskom pojasu Hrvatskog primorja.⁵⁷ Kopitar je bio protiv toga da Karlovčanin Đ. Šporer nazove svoje novine "Hrvatskim oglasnikom", nego mu savjetuje da se zovu "Ilirski oglasnik"⁵⁸, ali isto tako, tvrdi Kuhač, imao je razloga da se usprotivi i Velikoj Iliriji koja bi imala središte u Zagrebu, a ne u Ljubljani.⁵⁹

U Beču su u početku 19. st. izdavali *Novine Serbske* koje su izlazile na slavenosrpskom, ali su zastupale također isključivi srpski program i prihvaćale teoriju da su svi štokavci Srbi. To potvrđuje i članak koji je urednik D. Davidović objavio 1818. o dočeku cara Franje I. u Zagrebu, za koju priliku je zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac napisao pjesmu i dao je izvesti uz ples i narodnu nošnju.⁶⁰ Članak je naslovljen kao "Pametodostojni dani Srbima Zagrepćima" koji su tom prilikom igrali "srpsko kolo", a samo su pjevali na "rvatskom jeziku". Dakle, stotinu godina prije tzv. ujedinjenja u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca (1918), srpska je velikonacionalna promičba i Zagreb i Zagrepčane već bila ubrojila u Srbe.⁶¹

55

Npr. spomenuti V. Murvar, n. dj. I, 38 piše: "Općenito je potvrđena misao, da nije bilo Kopitara, nikada ne bi bilo Vuka ni njegovih zasluga za srpstvo... Nejasni su razlozi ovog Kopitarova djelovanja, ali neće biti na odmet kad kažemo da je Kopitara i Vuka ujedinjavala želja — što brže ukloniti Hrvate na korist Slovenaca i Srba."

56

F. Kuhač pretpostavlja kako je Kopitar trebao pomagaa, "taj bi bezuvjetno morao biti Srbin, da s jedne strane otimlje od Hrvata za Slovence, a s druge strane za Srbe toliko, koliko treba da ilirsku moć skrši" (isto kao bilj. 54).

57

Ta je ideja kasnije samo razrađena u Karadžićevu "Srbi svi i svuda".

58

Kopitar je savjetovao Šporeru "ne mislite samo na Hrvatsku, nego na sve jugoslavjanske narode, jer niti Dalmatinac, niti Slovenac, niti Istrijanin, pa baš ni Slavonac, kamo li ini Jugoslaveni, ne bi rado pristali na isključivu narodnost hrvatsku... pristanite za sada uz to ime (ilirsko, D. P.) premda ne odgovara povjesticni ni narodnom pravu" (V. Novak, *Antologija jugoslavenske misli i narodnog jedinstva*, Beograd 1930, 45-46, isto cit. i V. Murvar, n. dj. I, 55-56).

59

Kuhač o tome piše: "Valja naime znati, da je Kopitar zazirao od velike Ilirije koja bi mogla imati svoje središte u Zagrebu, jer se pobjojao, da nebi Slovenci, udruživ se sa Hrvatima, propali kao poseban narod" (isto kao bilj. 54).

60

M. Vrhovac, *Dnevnik 1*, Zagreb 1987, ur. D. Pavličević, prilog M. Vrhovac, život i djelo, LXXVI.

61

Isto. Mnoge riječi V. Karadžić je protumačio kao isključivo srpske u svojim rječnicima, npr. kolo, zadruga i sl.

Vrhovčeva pjesma nazvana "Pleszopiszen" bila je popijevka za kolo, a ono je ovdje simbol povezivanja. Ako bismo kolo uzeli kao metaforu narodnog i pokrajinskog okupljanja, a to je u to doba značilo i nacionalno okupljanje, dakle i politički program hrvatskog naroda, onda možemo reći da je Vrhovac u to "kolo" ubrojio samo Hrvatice, Dalmatinke i Slavonke, tj. hrvatsku Trojednicu.⁶² Međutim, Branko Radičević koji je 1844. obradio motiv kola u svom "Đačkom rastanku", dodao je u to kolo gotovo sve južnoslavenske pokrajine. Nećemo ovdje raspravljati o tome kako su Vrhovčev motiv i ideja preuzeti, kako je Radičević time postao tobože originalnim tvorcem kola kao "simbola jugoslavenskog jedinstva" iako je i to zanimljivo,⁶³ nego ćemo samo dodati kako je u "Đačkom rastanku" zapravo obrađeno na umjetnički način sve ono što smo dosad govorili o razvoju velikosrpske ideje do 1844, iako se to donedavno prikazivalo kao oblik nekakvog jedinstva "naših naroda".⁶⁴

Ako usporedimo pristup istoj tematici u Vrhovca i u Radičevića, tj. u jednog Hrvata i jednog Srbina, onda možemo zaključiti da su Hrvati u predilirsko, odnosno pretporodno vrijeme nastojali okupiti samo hrvatske zemlje, a Srbi sve Južne Slavene oko buduće Velike Srbije. Prema tome, već tada se može reći da Hrvati nikad nisu tuđe zemlje smatrali svojim, poglavito ne srpske, a Srbi su oduvijek tuđe pa i sve hrvatske zemlje smatrali svojim. Tu misao je ponajbolje, lapidarno izrazio A. G. Matoš još 1907. godine,⁶⁵ a kod Srba je nazočna još i danas, posebice kad je u pitanju područje bivše Vojne krajine.

62

Isto. Vrhovac ima stihove: "Hrvatice, Dalmatinke/Kćeri liepe i Slavonke." Naime, Vrhovac se već tada u praksi, svojom političkom, kulturnom i gospodarskom djelatnošću, borio za ujedinjenje Hrvatske sa Slavonijom i Dalmacijom, pa je u tu svrhu angažirao i financirao A. Dorotića da širi te ideje po Dalmaciji.

63

Motiv kola obradio je i Lj. Gaj u pjesmi "Još Horvatska ni propala" i u njoj je nabrojio hrvatsku "bratju" iz slovenskih zemalja, Srbije i Bosne. Isto tako Vj. Babukić u pjesmi "Granici i Danici" nabraja ravnopravno s Hrvatima, Srbima, Bosnu, Hercegovce, Kranjce i dr. Slično J. Drašković u pjesmi "Mladeži ilirskoj" nabraja sve Južne Slavene, uključujući i Bugare, pa I. Mažuranić u pjesmi "Danica Ilirskom...", te P. Štoos, "Poziv u Kolo...", ali svi oni ne pohrvaćuju nikoga, nego više govore o narodnom jedinstvu, a ako i svode pod neko zajedničko ime, onda je to ilirsko.

64

Naprotiv, B. Radičević u "Đačkom rastanku" nabraja "srpske vitezove" i na prvo mjesto stavlja Šubića (Nikolu Zrinskog, sigetskog junaka, nazvanog i Hrvatski Leonida!) Zatim pjeva kako se "Tursko more" razbilo od "Srpske gore", pa dođe "Đorđe" (Karađorđe i ustanak, D. P.), u "Srbiji dan osvanu" i počinje kolo u koje se pozivaju Srbijanci, Rvaćani, Bosanci, Ere, Sremci, Crnogorci, Dalmatinci, Dubrovčani, Slavonci i Bačvani. Nema tu Ilira, Kranjaca, Štajeraca, Bugara, Istrana, nego samo štokavci, oni koji govore hrvatski ili srpski, pa možemo zaključiti da je i u Radičevića postojao isti, velikosrpski koncept, poput onoga u D. Obradovića, J. Rajića ili S. Tekelije, odnosno V. Karadžića: "Srbi sva tri zakona" (tj. vjere).

65

"Oni smatraju često i Hrvatsku srpskom zemljom, dok mi Srbije ne smatramo zemljom Hrvatskom" (*Misli i pogledi A. G. Matoša*, Zagreb 1955, 193).

Načinit ćemo još jednu usporedbu između službenog gledanja vođe ilirskog pokreta, odnosno hrvatskog narodnog preporoda, Ljudevita Gaja i najvećeg oporbenjaka ilirizma među Srbima, Teodora Pavlovića. I dok Gaj u svom *Proglasu* iz 1842. piše kako "Horvat horvatsku; Slavonac slavonsku; Serbljin serbsku, a svi skupa obćenitu domovinu svoga naroda bez razlike imenah, verozakonah, vladanja i ostalih posebnosti verhu svega ljube",⁶⁶ Pavlović odbacuje ilirsko ime i jezik kao povijesno za narode u Ugarskoj, Srbiji, Bosni, Hercegovini, Crnoj Gori, Slavoniji, Dalmaciji i Hrvatskoj jer su to njemu, tobože, sve "po podreklju, po imenu i po jeziku svi pravi Srbli, koi se samo po predelu po kojima žive zovu Bošnjacy, Crnogorcy, Slavoncy, Dalmatincy, itd." I za njega su Hrvati samo Srbi "rimskog zakona"⁶⁷ koji govore srpski jezik.⁶⁸

Dakle, Srbi nisu nikada prihvatili ni jedno zajedničko ime, ni ilirsko ni jugoslavenstvo, jer su smatrali da su svi oni koji govore jezik sličan njihovu i štokavicu, samo Srbi, bez obzira na vjeru, pravoslavnu, katoličku ili islamsku. Velika većina srpskih javnih radnika prihvaćala je ta imena samo privremeno i samo u nuždi.⁶⁹ Ponekad su to činili da prikriju svoje asimilatorske ili osvajačke namjere, ali su npr. jugoslavenstvo oduvijek smatrali sinonimom za srpstvo u proširenom obliku. To ponajbolje pokazuje transformacija Strossmayerova jugoslavenstva i njegova prilagođivanja državnim potrebama Kraljevine SHS,⁷⁰ odnosno preuzimanje jugoslavenkog naziva za čitavu državu, opet privremeno, i opet kao negacija slovenstva, crnogorstva i poglavito hrvatstva.⁷¹ Slično prijelazno značenje ima i naziv "Treće" Jugoslavije⁷² i pokušaji da opet "uskrsne" neka "Četvrta" Jugoslavija.⁷³

66

J. Šidak, *Historijska čitanka za hrvatsku povijest I*, Zagreb 1952, 187. Proglas je iz 1842. godine, a objavljen je u *Ilirskim narodnim novinama* od 7.12.

67

Rimski zakon znači ovdje katoličanstvo, odnosno rimokatoličanstvo.

68

V. Novak, *Antologija*, n. dj., 77 – 79.

69

Spomenuti T. Pavlović odlučno je 1839, dakle u jeku ilirizma, odbacio ilirsko ime i kao zajedničko predložio Jugoslavjani, za pojedinca Jugoslav.

70

To ponajbolje potvrđuje spomenuta Antologija Viktora Novaka, po rođenju Hrvata, uz I. Andrića najpoznatijeg posrbice među intelektualcima koji su prešli u Beograd u razdoblju "prve" Jugoslavije.

71

Točno osamdeset godina kralj Aleksandar Karađorđević ostvario je prijedlog T. Pavlovića i 1929, nakon proglašenja svoje osobne diktature, državu nazvao Kraljevinom Jugoslavijom.

72

Ta tzv. Jugoslavija sastoji se od četiri međunarodno priznate cjeline: Srbije, Crne Gore, Vojvodine i Kosova, ali ni u jednoj od njih gotovo da i nije bilo pristaša bilo kakve jugoslavenske ideje.

6. NEKE NAPOMENE O PLANSKOJ I EKSPANZIVNOJ FAZI VELIKOSRPSKE IDEJE (1844 – 1918)

U prvom razdoblju (1783-1844), koje smo nazvali i pripremnom fazom velikosrpske ekspanzije, jačala je i širila se ideja o potrebi i tobožnjoj opravdanosti širenja srpske države na susjedne krajeve, pokrajine i narode koji pomalo postaju "srpske zemlje". Sve temeljne odrednice te politike i ideologije bile su u tih šezdesetak godina objavljene, poznate i prihvaćene, a to je ujedinjavanje čitavog južnoslavenskog prostora oko najuže Srbije i to u granicama bivše Pečke patrijaršije i, kasnije, Karlovačke mitropolije. To su im bile i granice Srpstva; svi štokavci su, navodno, Srbi, svi katolici i islamski vjernici su također Srbi, pa ostaje samo vrijeme i način da se to provede u stvarnost.

Nedostajao je samo politički program srpskog ujedinjenja, strategija i taktika njegova provođenja, dakle plan jačanja Srbije iznutra, pomoć Rusije i Francuske u 20. st. izvana i rušenje Turske i Austrije i njihova utjecaja na tom području, a to znači rješenje istočnog pitanja u korist Srbije. Budući da je postojao opći konsenzus oko srpske vanjske politike, a to je zapravo bila obnova Dušanova carstva kao hegemon na Balkanu, izlaz na more i prevlast u srednjem Podunavlju, na taj se programatski akt nije dugo čekalo. Izgradio ga je Ilija Garašanin (1812-1874), ministar vanjskih poslova, predsjednik vlade, začetnik i ideolog srpske ekspanzije. Treba odmah naglasiti da Garašaninovo "Načertanije" (Nacr) nije originalan rad, nego plagijat, prisvajanje uz male, ali bitne dopune, ispuštanja i precrtavanja Plana za slavensku politiku Srbije što ga je, za potrebe poljske emigracije, izradio Čeh Franjo Zach.⁷⁴ Nastao je isto onako kako su brojne narodne pjesme iz hrvatskih krajeva postale srpskima,⁷⁵ kako je cijela dubrovačka književnost postalo srpskom s Ivanom Gundulićem na čelu,⁷⁶ kako su Hrvati katolici postali Srbima, dakle prisvajanjem, posrblijanjem.⁷⁷ Na tome je radila svaka srpska vlada, više ili manje, u skladu

73

Na Zapadu se pripremaju neki planovi pa čak i izdaju knjige o toj najnovijoj Jugoslaviji nakon rata.

74

Usp. o tome M. Valentić, Prva programska formulacija velikosrpske ideje, u knjizi: *Izvori velikosrpske agresije; rasprave, dokumenti, kartografski prikazi*, prir. B. Čović, Zagreb 1991, 41-64.

75

Npr. najpoznatiju narodnu pjesmu, "Hasanaginicu", zabilježio je V. Karadžić u Imotskoj krajini i lansirao u svijet kao srpsku. Isto je tako pjesme o Jakšićima preuzeo iz djela M. A. Reljkovića i još mnogo toga.

76

Već stotinjak godina izlaze razne "Istorije" srpske književnosti u kojima je čitava dubrovačka literatura njezin tobožnji sastavni dio.

77

O planskoj djelatnosti Srbije na temelju Načertanija piše M. Valentić: "Od sredine 19. st. i vladini krugovi Srbije prihvaćaju sve posesivniju politiku nacionalne ekspanzije, proglašavajući prvotno Srbima sve stanovnike u susjednim pa čak i udaljenijim zemljama. Prema učenju srpskih građanskih

s mogućnostima i političkim prilikama pa i njihova javnost, publicistika i znanost,⁷⁸ ali tobože spontano, jer je i *Načertanije* bilo plan "tajne" srpske političke strategije.

I dok je Garašanin radio po tajnom planu, Vuk S. Karadžić je radio javno, na polju jezika, književnosti, povijesti i kulture uopće. Njegov *Kovčežić za istoriju jezika i običaje Srba sva tri zakona*⁷⁹ i njegova temeljna poruka: "Srbi svi i svuda", već samim svojim naslovima govore o čemu je riječ, tj. da je on negirao pravo na nacionalnu pripadnost Hrvatima (Slavoncima, Dalmatincima), Bošnjacima, (Muslimanima), Hercegovcima, Crnogorcima i to u skladu s postavkama slavističke jezične škole, odnosno Karadžićevim, tobože znanstvenim, postavkama o jeziku (štokavici) kao temeljnom kriteriju za nacionalno opredjeljenje.

U tom razdoblju, tj. u njegovom ekspanzivnom dijelu s početka 20. st, objelodanjen je i treći dokument velikosrpske agresije, a to je borbeni pamflet hercegovačkog Srbina Nikole Stojanovića: "Do istrage naše ili vaše".⁸⁰ On je s *Načertanijem* i Karadžićevim "Srbi svi i svuda" treći, sastavni dio velikosrpskog ideološkog trokuta, ali se od oba dokumenta razlikuje po agresivnosti, prijetnji "istragom", što u srpskom jezičnom krugu označava iskorjenjivanje, uništavanje, a to danas nazivamo pogromom, pokoljem, etničkim čišćenjem.⁸¹ Prema tome, ono što se danas radi u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, a pomalo priprema na Sandžaku i Kosovu, već je prije 90 ili sto godina bilo kao instrumentarij složeno u jedan orkestar nasilja čija je partitura dosljedno slagana od kraja 19. do

krugova, u svim tim zemljama žive isključivo Srbi" (u knjizi: *Izvori velikosrpske agresije*, 43).

78

"Ne postoji, zbilja, srpski čovjek, koji je uzeo pero u ruku i pisao o bilo kojem pitanju iz znanstvene skupine nacionalnih predmeta, a da nije ošteti osnovni znanstveni princip o istinosti i znanstvenom moralu; da nije pri tom prisvajao srpstvu nešto što mu ne pripada, da se nije služio sofizmima, nelogičnim, neistinitim i neznanstvenim tvrdnjama, 'dokazima' koji nemaju nikakvu stvarnu vrijednost" (V. Murvar, n. dj., I, 7).

79

Zakon ovdje označava vjersku pripadnost, konfesiju, tj. i Srbe-pravoslavne, Srbe-katolike i Srbe-muslimane.

80

Objavljeno u zagrebačkom *Srbobranu* br. 168-169, 1902. Preneseno iz *Srpskog književnog glasnika* (Beograd) bez ikakva komentara ili ograde. Isti tekst vidi i u: *Izvori velikosrpske agresije*, 99-105.

81

Stojanović najavljuje obračun između Hrvata i Srba: "Ta se borba mora voditi do istrage naše ili vaše. Jedna stranka mora podleći. Da će to biti Hrvati garantuje nam njihova manjina, geografski položaj, okolnost, što žive svuda pomešani sa Srbima..." (*Izvori velikosrpske agresije*, 105). Otprilike istom računom vođeni su bili i napadači na Hrvatsku 1991, ali uz pomoć JNA, poticaj i potporu nekih velesila.

početka 20. stoljeća, a zaokružena najnovijim Memorandumom SANU iz 1986. godine.⁸²

Budući da su sva tri dokumenta poznata, objavljena i komentirana u knjizi "Izvori velikosrpske agresije"⁸³ pa i brojnim radovima hrvatskih povjesničara, politologa i drugih, nećemo se zadržavati na tim pitanjima, nego ćemo samo, na koncu ovoga rada, istaknuti neke nedovoljno poznate, a upravo paradigmatičke činjenice iz druge polovice 19. i s početka 20. stoljeća čija se aktualnost pokazuje upravo u ratu 1991-1993. To činimo sa željom da pokažemo da ništa nije novo i ništa nije smjelo biti sa srpske strane neočekivano, pa ni najveća nasilja, pogromi i bestijalnosti. Sve se to negdje začelo, načelo, dogodilo, ali naša povijesna amnezija i totalni embargo na političke, međunacionalne odnose u prošlosti, opća jugoslavizacija i idealizacija hrvatsko-srpskih proturječnosti, progon onih koji su drukčije mislili, govorili ili pisali, totalna zabrana na istinu, sve je to pridonijelo da otkrivamo poznato, zaboravljeno ili prešućeno.

Prvo bismo željeli istaknuti da je srbijanska vlada u drugoj polovici 19. i u 20. stoljeću financirala svaki rad na širenju velikosrpske ideje, bilo putem crkve koja je imala ingerencije na tlu Hrvatske i Ugarske, bilo putem raznih omladinskih, kulturnih i športskih organizacija kakve su bile: "Ujedinjena omladina srpska", "Kolo srpskih sestara", "Srpska književna zadruga", "Mlada Bosna", "Srpski sokol", pa terorističke organizacije kao "Ujedinjenje ili smrt", "Crna ruka" (četnička organizacija), koje su imale svoje plaćene uhode, agente pa i političare izvan Srbije.⁸⁴ Velik broj srpskih političara u Hrvatskoj bio je na platnom popisu srbijanske vlade, pa su prema svojoj domovini Hrvatskoj nastupali kao veleizdajnici. Najbolje vrijeme za velikosrpsku propagandu u Hrvatskoj, bilo je ono Khuena Héderváryja (1883-1903)⁸⁵ kad se u Zagrebu, i uz pomoć sa strane, izdaje *Srbobran* koji iznutra, otvoreno sije mržnju i velikosrpske ideje, pa je izazvao i protusrpske demonstracije 1902. godine.⁸⁶ Drugo vrijeme je ono za

82

Tekst Memoranduma objavljen je prvi put u Hrvatskoj 1989. u *Našim temama* 33 (1-2), 128-163. Isti je objavljen i u: *Izvorima velikosrpske agresije* s "Antimemorandumom" M. Brandta.

83

Isto, 41 – 105. Usp. i Petar Šimunić. *Načertanije, tajni spis nacionalne vanjske politike*, II. izd. Zagreb 1992, 121, (s predgovorom M. Valentića).

84

O tome više u spomenutoj knjizi: *Izvori velikosrpske agresije*, gdje je prvi put u Hrvatskoj objavljeno ono najvažnije o organizaciji "Ujedinjenje ili smrt" pa "Kritički osvrt" na tobože znanstvene zaključke J. Cvijića (S. Žuljića), kartografski prikazi u boji o Velikoj Srbiji (R. Pavića) i dr.

85

"Kako je Khuen znao izrabiti neslogu Hrvata, koja je baš za njegova vladanja sve jače izbijala, i kako su mu Srbi služili, vidi se otud, što je od 103 srpska zastupnika, koliko ih je svega bilo za njegove ere u Hrvatskom saboru, 101 bijahu mađžaroni" (L. Katić, *Pregled povijesti Hrvata*, Zagreb 1938, 280 (258)).

86

U posljednjih nekoliko godina često se pisalo o protusrpskoj paroli: "Srbe na vrbe" pa se čak ona

Pribičevićeve Hrvatsko-srpske koalicije (1906-1918) koje kulminira Veleizdajničkim procesom u kome je većina optuženih, zapravo, bila u srbijanskoj službi.⁸⁷ U to doba počinju i prvi progoni Hrvata u Hrvatskoj, poglavito u krajevima koji su danas žarišta agresije na Hrvatsku – iz Hrvatske.⁸⁸

Treba dodati da su i Hrvati u dobroj mjeri krivi za širenje velikosrpskih ideja po Hrvatskoj i Bosni. Zaneseni ilirskim, sveslavenskim i jugoslavenskim maglama koje su tragično kulminirale potkraj 19. i početkom 20. stoljeća, Hrvati ne slušaju trojicu svojih velikana od kojih svaki sa svoje strane upozorava na opću opasnost velikosrpske plime koja je prijetila da preplavi svu zemlju. To su bili: Ante Starčević koji već 1852. istupa oštro protiv zloćudnih ideja Vuka Kradžića⁸⁹, Eugen Kvaternik koji ističe opasnost od srpsko-ruske ekspanzije,⁹⁰ a ujedno je jedan od rijetkih hrvatskih političara koji je spoznao važnost istočnog pitanja za Hrvatsku,⁹¹ te Mihovil Pavlinović koji u nekoliko svojih radova ističe srpsku

pripisivala i Slovencima, a Josip Horvat, *Živjeti u Hrvatskoj*, Zagreb 1984, 26, piše da su to uzvikivali "legionaši" protiv zagrebačkih Srba na demonstracijama 1902. godine.

87

Dr. I. R. (vjerojatno Ivan Ružić) u brošuri: *Srpska propaganda radi o zatoru hrvatskog naroda*, Zagreb 1910, 101, pokazuje već podnaslovima da je za vladavine Hrvatsko-srpske koalicije bilo nasilja i progona Hrvata u Hrvatskoj, da su optuženi Srbi u Veleizdajničkom procesu zaista bili krivi, da je tek tada izvršena "pretvorba" pravoslavnog življa u srpski, da se tek tada gubi naziv "Vlah" i "Rišćanin" za Srbe i pod pritiskom crkve i Srba-političara, koalicionaša, izvodi posrbljivanje Hrvatske. Npr. podnaslovi su: Srpska propaganda, Nasilja i zulumi protiv katolika Hrvata, Atentati na crkve i katoličke svetinje, Gospodarski bojkot protiv Hrvata katolika, Srpska propaganda utire put magjarskim školam. S. Pribičević je tada (1909) propovijedao "da se srpska prava (tj. poluge za ostvarenje Velike Srbije) moraju izvojštiti silom, hajdučki, lopovski, puškom, handžarom, paležom i kako oni to već znadu" (73). Cilj svega toga bio je da se "na razvalinama Hrvatske podigne veliku Srbiju" kako je izjavio optuženi Kalember i "na čemu rade svi posrbice" (73).

88

Npr. u Topuskom su Srbi 1909. prijetili Hrvatima kako će morati seliti preko Kupe (*Srpska propaganda*, n. dj., 15), kako će Banovina i Kordun biti "srbsko kraljevstvo" (18); u Vrginmostu su Srbi prijetili Hrvatima da će "omrknuti, a osvanuti neće" (21); u Glini se srpstvo počelo naglo širiti otkad su tamo boravili S. Pribičević i B. Budisavljević; u Dvoru su uništavali hrvatske zastave (29), tu su također tvrdili da se iz Bosne, Hercegovine i Hrvatske treba napraviti ili "veliko srpsko carstvo" ili "veliko groblje" (31); u Korenici su uzvikivali parole: "Živila Srbadija, a krepala Šokadija!" (33), u Jasenovcu je ubijen u krčmi, kroz prozor, Hrvat Dragić (36), kraj Kostajnice u kući drugi, ali to nije bilo sve; u Okučanima su se pripremali da "taj šokački gad utamane" (40). Mogli bismo i dalje nabrajati brojne slučajeve, ali je i ovo dovoljno radi aktualizacije i usporedbe sa sadašnjim stanjem.

89

Usp. o tome Mile Starčević, *Dr. A. Starčević i Srbi*, Zagreb 1936, 120.

90

U članku "Istočno pitanje razmatrano s hrvatskog stanovišta" (*Hrvat sv. 2*) on tvrdi "da Rusija, kad pomaže srpstvo protiv hrvatstva, ide samo za svojim interesom; "ilirojugoslavjanština" jest "srbština"... Lj. Kuntić, *E. Kvaternik, Politički spisi*, Zagreb 1971, 49 – 50.

91

Istočno pitanje i Hrvati. Historično pravna rasprava, Zagreb 1868, 151. O istočnom pitanju pisao je i A. Starčević. O tome vidi moj rad: u *Reviji 6*, Osijek 1971. Kvaternik je u tom radu prozreo srpsku

opasnost za Hrvatsku.⁹² Njih je slijedila hrvatska pravaška omladina koja širi svoju djelatnost na Bosnu, Hercegovinu, Dalmaciju i Istru, zatim Matica hrvatska, koja je, iako kulturna organizacija, u kritičnim trenucima hrvatskog naroda imala ulogu svjetla u tmini, pa i dio Katoličke crkve.⁹³ Na razmeđu stoljeća opasnost od srpske ekspanzije shvatili su Frano Supilo⁹⁴ i Stjepan Radić,⁹⁵ ali sve je to bilo premalo da prevlada plimni val jugoslavenstva, koji je u negaciji svega u Austro-Ugarskoj dopustio S. Pribićeviću da plutajući hrvatski politički brod odvuče u beogradsku luku.

Već su u bosansko-hercegovačkom ustanku 1878. najdalekovidniji umovi spoznali zašto Srbi žele uzeti te dvije pokrajine – jer bi im to bila prva etapa u prodoru na Zapad⁹⁶, a potkraj stoljeća "cvijeće zla" što ga je iz Zagreba slao *Srbobran* daje i prve plodove⁹⁷. Pa iako su Srbi u Hrvatskoj 1887. dobili određenu autonomiju, to im nije bilo dovoljno te idu dalje. Navest ćemo samo nekoliko događaja koji su se zbili od 1890. do 1893, kao ilustraciju velikosrpskih preziranja, a kojima se navršava stota obljetnica upravo u vrijeme hrvatskog domovinskog rata.

– Godine 1890. srpski crkveni povjesničar izdaje knjigu *Srpski svet u reči i slici* u koji ubraja sve hrvatske zemlje, uključujući čak i Istru.

posesivnu politiku koja je otimačka i vodi se "proti povijesti, tj. na temelju neistine", n. dj. XV.

92

D. Pavličević, M. Pavlinović o istočnom pitanju i bosansko-hercegovačkom ustanku (1860-1978), Zbornik *M. Pavlinović u politici i književnosti*, ur. N. Stančić, Zagreb 1990, 185-204.

93

Baš zbog otpora srpskoj ekspanziji i posesivnosti, na najžešćem udaru njihova tiska i političara bili su: Starčević, Kvaternik, Pavlinović, Matica hrvatska, Katolička crkva, Stranka prava i pravaška omladina, poglavito frankovci.

94

To se posebno odnosi na Supilove radove: Srpsko pitanje, Srpski zahtjevi, Naši Srbi, Nagodbenjačka politika i Srbi, Nagodbenjačka politika i Srbi u Hrvatskoj, Frano Supilo N. Pašiću i slično.

95

O tome je počeo pisati još 1902, npr. u radovima: Srbi i Hrvati, Što hoće naši Srbi, Svoj svome i sl.

96

To potvrđuje odlomak iz zagrebačkog lista *Obzor* 140, 19. 6. 1878. gdje stoji: "A dokle god ima Srba koji umuju; a samo da nam se je Bosne dočepati, doći će već red na Dalmaciju, Krajinu, Srijem, Slavoniju..." S hrvatske strane odgovaraju: "... upravo zato ne smije Bosna pripasti Srbiji..."

97

O tom usp. rad Mate Artukovića, *Ideologija hrvatsko-srpskih sporova (Srbobran 1184 – 1902)*, Zagreb 1991, 282.

– 1891. (?) srbijanski političar Milan Piroćanac predlaže Ugarskoj da ona i Srbija podijele Hrvatsku tako da kajkavski i, djelimice, čakavski dio pripadnu Mađarima, a ostalo Srbima.⁹⁸

Slika 4

Pečka patrijaršija 1557.

Izvor: S. Stanojević, *Istorija srpskog naroda*, Beograd 1910, 208-209.

98

Oba navoda prema Ž. Krušelju, n. dj., 32 i 69.

– 1892. Srbi postavljaju u Hrvatskoj tzv. "srpsko pitanje"⁹⁹, a u Beogradu su organizirane prve protuhrvatske demonstracije.¹⁰⁰ Iste godine studenti Velike škole u Beogradu objavljuju svoju *Etnografsku kartu srpskih zemalja* u kojoj su sve hrvatske zemlje i istočni dio Istre.¹⁰¹

– 1893, prilikom otvaranja Muzeja hrvatskih starina u Zvonimirovu gradu Kninu, domaći Srbi rastjeruju i prelaćuju sudionike te proslave.¹⁰²

Iste godine održane su protuhrvatske demonstracije u Rajiću kraj Okučana,¹⁰³ a D. Preradović izdaje u Zagrebu (!) knjigu o I. Gunduliću kao srpskom pjesniku.¹⁰⁴ Ako tome dodamo da su se srpski izbjeglice u Pakracu tijekom ustanka u Bosni godine 1876. spremali da pobiju sve mještane katolike,¹⁰⁵ onda su nam ne samo svi današnji problemi nego i njihova žarišta jasni i određeni. A sve se to zbivalo prije punih stotinu ljeta.

Očito je da srpska ekspanzija, a sada i agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, njihov prijelaz preko Drine – granice svjetova i kultura – i, uopće, prodor na zapad, poput njemačkog "Drang nach Osten",¹⁰⁶ jest "stvar dugog

99

Obzor 5, 8. 1. 1892.

100

Demonstracije su izbile nakon što je u kazalištu izvedena "Šaćurica i šubara" što ju je napisao katolički svećenik iz Srijema Ilija Okrugić, *Obzor* 7, 11. 1. 1892.

101

Ž. Krušelj, n. dj., 32.

102

Obzor 197, 29.8. 1893. piše: "A ipak slavlje kninsko nije moglo proći bez pometnji. A odakle pometnje? Od onih, koji s nama govore jedan jezik, koji su na hrvatskom zemljištu našli zakrilja i zaštite – od onih, koje smo mi kao braću uzdigli i u narodnoj borbi braćom smatrali, a koji danas, pošto se s tri prsta križaju, ne samo što na hrvatskom tlu svojataju drugo ime i drugu narodnost, nego se dižu i proti našoj državi i političkoj misli".

103

Obzor 194, 25. 8. 1893. piše o velikosrpskim demonstracijama koje su, kako se čini, organizirali svećenici pridošli iz Srbije.

104

Knjiga se zvala: Gundulićeva slava – srpska slava, *Obzor* 216, 21. 9. 1893.

105

Bila je to tzv. pakračka afera u kojoj su neki Srbi iz Hrvatske, pa i iz Pakraca, bili uhićeni zbog veleizdaje. Srpsko pučanstvo se, navodno, spremalo poklati "svoju braću katoličke vjere". Usp. o tome D. Pavličević, *Odjek bosanskog ustanka (1875 – 1878) u sjevernoj Hrvatskoj, Radovi* 4, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb 1973, 151 -152, odlomak 4. "Pitanje progona Srba u Hrvatskoj i tzv. pakračka afera".

106

Ovaj rad je nešto prošireno predavanje što je u sklopu "Znanstvenog četvrtka" Instituta za primijenjena društvena istraživanja održano 14. siječnja 1993. pod nazivom: "200 godina marša preko Drine".

trajanja", brojnih potajnih i smišljenih priprema, planova, sustavnog nacionalnog programa osvajanja koji provode generacije velikosrpski orijentiranih političara, ali uz pomoć znatnog broja inteligencije. Ustvrdili smo da to traje više od dva stoljeća, ali želja za širenjem, osvajanjem, posrbljivanjem i čišćenjem svega nesrpskog, stara je upravo toliko koliko i srpska država – punih osam stoljeća.

Slika 5

Planovi velikosrpskih ekspanzionista 1991. godine

Izvor: Lj. Boban, *Hrvatske granice (1918-1992)*, Zagreb 1992.

TWO CENTURIES OF GREATER-SERBIAN ASPIRATIONS TOWARDS CROATIA, 1793-1993

Dragutin Pavličević

Institute for Croatian History, Faculty of Philosophy, Zagreb

The author proves that the 1991-93 Serbian aggression against Croatia, Bosnia and Herzegovina is not unintentional, but the result of planned preparations and an expansionist policy which Serbia has been leading for almost two centuries with the fundamental wish to unite all Serbs and thus create a Greater Serbia. This is substantiated by numerous documents, plans and maps made by Serbian politicians, but also intellectuals, and even the Church. Amongst them the most important role is attributed to D.Obradović, V.Karadžić, I.Garašanin, N.Pašić, S.Milošević and others, while among the manifestos of Serbian expansion the central position is held by I.Garašanin's *Načertanije* from 1844 and the *Memorandum of the Serbian Academy of Science* from 1986.

ZWEI JAHRHUNDERTE GROSSSERBISCHER STREBEN GEGENÜBER KROATIEN, 1793-1993

Dragutin Pavličević

Institut für Kroatische Geschichte, Philosophische Fakultät, Zagreb

Der Autor führt Beweise dafür an, dass die serbische Aggression auf Kroatien, Bosnien und Herzegowina 1991-1993 kein Zufall ist, sondern ein Ergebnis der Planvorbereitungen und der expansionistischen Politik, die Serbien schon fast zwei Jahrhunderte führt, mit dem Grundwunsch, alle Serben zu vereinigen und derart ein Grossserbien zu schaffen. Das führen zahlreiche Schriften, Pläne und Landkarten, die sowohl von den serbischen Politikern als auch von den Intellektuellen und der Kirche stammen, vor Augen. Die wichtigste Rolle zwischen ihnen haben D. Obradović, V. Karadžić, I. Garašanin, N. Pašić, S. Milošević und andere. Zwischen den Programmen der serbischen Expansion haben "Načertanije I" von I. Garašanin aus dem Jahre 1844, was so viel wie "Entwurf" hiess, und das Memorandum der Serbischen Akademie der Wissenschaften aus dem Jahre 1986 die zentrale Rolle.